УДК[902+257.7–9+39] (476) (=16)”10/11”
https://doi.org/10.33402/mdapv.2018-22-135-155

ISSN 2223-1218
Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
2018. Вип. 22. С. 135–155.

СЛАВЯНСКІЯ ПАХАВАННІ З ДРАЎЛЯНЫМІ ВЁДРАМІ: АРЭАЛ РАСПАЎСЮДЖАННЯ, ХРАНАЛОГІЯ, ВЫТОКІ ТРАДЫЦЫІ, СЕМАНТЫКА

Эдвард ЗАЙКОЎСКІ

Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі,
вул. Сурганава, 1/2, 220072, г. Мінск, Беларусь, e-mail: edvard_mensk@tut.by

Адной з прыналежнасцяў пахавальнага інвентару славян XI–XII стст. былі драўляныя вёдры, якія на ўсходзе Еўропы адсутнічалі толькі ў курганах ільменскіх славен, вяцічаў, часткова крывічоў. Трапляюцца яны і ў тых могільніках, дзе маюцца пахаванні скандынаваў.У гэты ж час драўляныя вёдры прысутнічалі і ў некропалях на абшарах Польшчы, Славакіі і Чэхіі. У двух апошніх краінах гэтая традыцыя была распаўсюджана яшчэ з VI–VII стст. і хутчэй за ўсё была запазычана ад германскага племя лангабардаў.Дастаткова рана такія пахаванні з’явіліся ў славян на тэрыторыях Трансільваніі і Харватыі (уключаючы ўзбярэжжа Адрыятыкі). У перыяд рымскіх уплываў драўляныя вёдры нярэдка траплялiся ў могільніках пшэворскай, любошыцкай, вельбарскай і іншых германскіх паводле этнічнай прыналежнасці культур. У сваю чаргу, звычай хаваць з вёдрамі быў пераняты германцамі ад кельтаў (латэнская культура). Пісьмовыя помнікі часоў Кіеўскай Русі, некаторыя археалагічныя знаходкі, а таксама пазнейшы фальклор даюць падставу вызначаць семантыку вядра ў духоўнай культуры як шлюбна-сексуальнага сімвалу.

Ключавыя словы: славяне, драўляныя вёдры, пахавальны інвентар, германцы, кельты, шлюбна-сексуальны сімвал.

У свой час Л. У. Дучыц звярнула ўвагу на пэўнае распаўсюджанне сярод пахавальнага інвентару раннесярэднявечных курганных могільнікаў Беларусі рэшткаў драўляных вёдраў. Згодна ёй, на тэрыторыі Беларусі вядома больш за паўсотні курганных пахаванняў, у якіх выяўлены жалезныя абручы, дужкі і вушкі ад драўляных вёдраў. Мяркуючы па металічных дэталях, дыяметр вёдзер быў 12–35 см і вышыня – 20–30 см. Вядро звычайна ставілася каля ног нябожчыка. З 30 дастаткова поўна дакументаваных знаходак вёдраў у 24 курганах знойдзены драўляныя, у 3 – берасцяныя і яшчэ ў 3 – керамічныя імітацыі драўляных ці берасцяных вёдзер. Паводле падлікаў Л. У. Дучыц, сярод 24 курганоў з драўлянымі вёдрамі ў інвентары 5 насыпаў былі з парнымі пахаваннямі, 1 насып – з трыма пахаваннямі, 11 курганоў – з пахаваннямі мужчын і 7 курганоў – з пахаваннямі жанчын. У адным з курганоў каля Бабруйска вядро было ўпрыгожана сярэбранымі пазалочанымі бляхамі і такая ж круглая бляха высцілала дно ўнутры [Дучыц, 1994, с. 49–53]. Усяго на карце Л. У. Дучыц адзначана 57 мясцінаў, дзе меліся курганныя пахаванні з вёдрамі, хоць у тэксце яе артыкула названа 28 помнікаў. Акрамя таго, пра рэшткі драўлянага вядра каля ног нябожчыка ў багатым парным пахаванні каля в. Драздова Талачынскага раёна паведамляла В. М. Ляўко [Левко, 2004, с. 69], а пра вядро ў кургане каля в. Сычкава Бабруйскага раёна – Т. М. Каробушкіна [Каробушкіна, 1993, с. 58–59]. Пра шэраг знаходак вёдраў у курганах поўдня Беларусі сабрала звесткі І. П. Русанава [Русанова, 1966, с. 29]. Картаграфаванне знаходак вёдраў у курганах Беларусі (мал. 1) паказвае, што яны сустракаюцца пераважна ў паўднёвай і цэнтральнай частках Беларусі, а таксама на водападзеле Дняпра і Дзвіны, і на самым поўдні басейна Заходняй Дзвіны, на правабярэжжы ж Дзвіны знаходкі вёдзер у курганах невядомыя. Па племяннoй прыналежнасці нябожчыкі з вёдрамі ў інвентары належалі да аб’яднання дрыгавічоў [Лысенко, 1991, с. 86, 157–242], туды ж варта

© Зайкоўскі Э., 2018

аднесці і некаторыя пахаванні Дняпроўска-Дзвінскага водападзелу і нават поўдня Падзвіння, у якіх трапляюцца дрыгавіцкія этнавызначальныя ўпрыгожанні. Досыць шмат вядома пахаванняў з вёдрамі на тэрыторыі радзімічаў, дзе яны вядомыя на 13 помніках [Богомольников, 2004, с. 42]. Амаль выключна пахаванні з вёдрамі сустракаюцца ў курганах, якія належалі славянскаму насельніцтву. Ва ўсходнелітоўскіх курганах і могільніках іншых балцкіх плямёнаў знаходкі іх невядомыя (выключэнне – яцвяжскія курганы каля в. Ясудава Гродзенскага раёна, але зрэшты там знойдзена керамічная імітацыя вядра). У Падросі (каля Ваўкавыска) вядро знаходзілася ў кургане з каменнымі канструкцыямі, але з упрыгожанняў там сустрэты паўтараабаротныя скроневыя колцы. Пахаванняў з драўлянымі вёдрамі няма на большай частцы арэалу крывічоў.

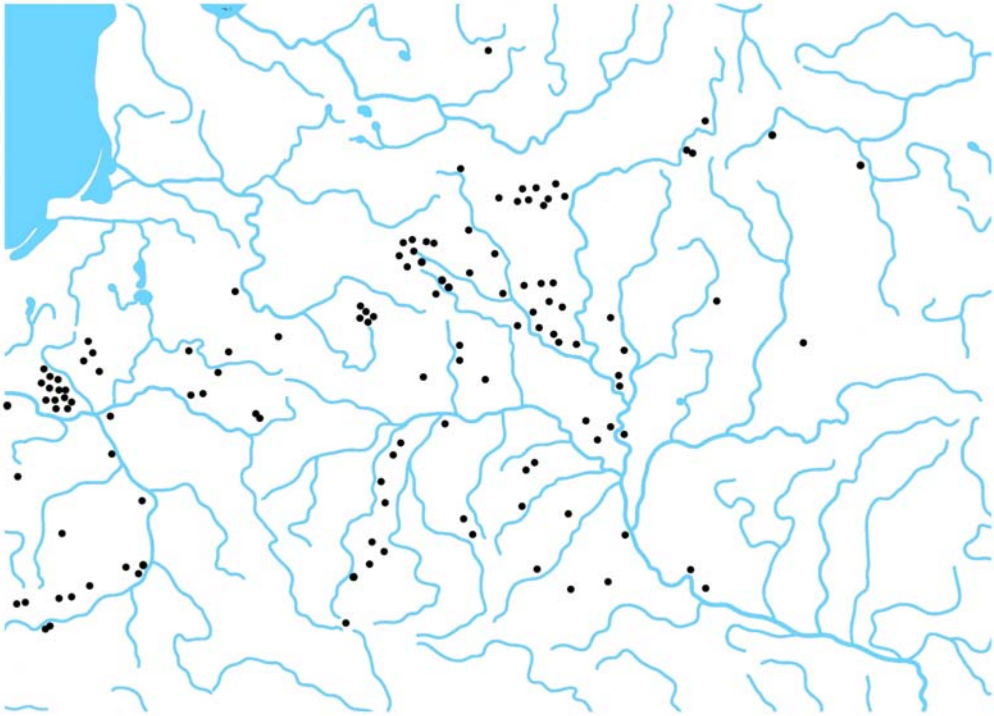

Мал. 1. Карта распаўсюджання пахаванняў XI–XII стст. з драўлянымі вёдрамі ва ўсходняй частцы Еўропы

Fig. 1. Map of the distribution of XI–XII centuries burial places with wooden buckets in the eastern part of Europe

На тэрыторыі Беларусі вёдры знойдзены толькі ў курганах з трупапалажэннямі як мужчын, так і жанчын, і рэшткі іх невядомыя ў пахаваннях з трупаспаленнем. Гэта дазваляе датаваць пахаванні з вёдрамі перыядам пасля знікнення абраду крэмацыі, г.зн. не раней чым другой паловай X, і XI – першай паловай XII ст.

Акрамя паўднёвай часткі арэалу крывічоў, рэшткі вёдраў выяўлены пры раскопках курганнай групы Харлапава каля Дарагабужа на Смаленшчыне. З 74 раскапаных курганоў у 10 былі пахаванні з вёдрамі каля ног, належалі ўсе яны мужчынам. Я. А. Шмідт, які даследаваў курганы ў Харлапаве, датуе іх перыядам ад канца X ці пачатку XI ст. і да пачатку XIII ст. [Шмидт, 1957, с. 200, 215]. Апрача таго, пахаванні з вёдрамі ў раёне Дарагабужа вядомыя ў курганах каля в. Усвяцце і ва ўрочышчы Мутышына. Там вёдры знаходзіліся ў пахаваннях мужчын і былі, паводле назіранняў Н. І. Савіна, бярозавыя і дубовыя, з жалезнымі дужкамі і абручамі “добрай работы” [Савін, 1930, с. 240–241].Самымі ўсходнімі з’яўляюцца знаходкі вёдзер паблізу р. Угры, аднаго з прытокаў Акі: у кургане каля в. Шатуны Угранскага раёна

Смаленскай вобл. [Булычев, 1913, с. 29, рис. 13] і ў кургане з крэмацыяй каля в. Слевідава Перамышльскага раёна Калужскай вобл. (мал. 1). Апошняе пахаванне па знаходках ганчарнай керамікі датавана XI ці XIIст.[Изюмова, 1970, с. 238]. У зоне кантактаў полацкіх і пскоўскіх крывічоў драўляныя вёдры трапіліся ў курганнай групе Грыцкава недалёка ад Себежа Пскоўскай вобласці [Седов, 1971, с. 52]. У астатняй частцы арэалу пскоўскіх крывічоў, а таксама ў пахаваннях наўгародскіх славен і вяцічаў знаходкі вёдраў невядомыя. Аднак яны былі распаўсюджаны ў курганных пахаваннях славянскіх плямёнаў сучаснай паўночнай Украіны. Так, яны сустрэтыя ў шэрагу курганоў валынян (могільнікі Басаў Кут, Белеў, Красне, Плісненск, Перасопніца, Тэклеўка). Форма вёдраў была ўсечанаканічная, вышыня 20–30 см, дыяметр асновы 15–30 см. У курганах драўлян вёдры часцей сустракаюцца з пахаваннямі мужчын. Досыць шмат пахаванняў з драўлянымі вёдрамі на племянной тэрыторыі палян (Барахцянская Альшанка, Грубск, Кіеў, Леплява, Пераяслаўль, Седнеў). Вядомыя знаходкі драўляных вёдраў і ў курганах севяран [Русанова, 1966, с. 30–33, 35–37; Седов, 1982, с. 101, 106, 111, 140]. Па літаратуры вядома, што пахаванні валынян з вёдрамі змяшчаліся ў курганах з трупапалажэннямі, а значыць, датуюцца перыядам не раней другой паловы X ст. В. В. Сядоў і шэраг іншых даследчыкаў лічаць, што дрыгавічы, валыняне, драўляне і паляне паходзілі ад раннеславянскай культуры тыпу Лукі-Райкавецкай (VIII–X ст.), якая атаясамліваецца з летапіснымі дулебамі, і характарызаваліся шэрагам агульных этнаграфічных рысаў. У сваю чаргу, культура тыпу Лукі-Райкавецкай узнікла на аснове больш ранняй пражскай культуры. Іншае паходжанне, як мяркуецца, мелі севяране, але іхнія курганы характарызуюцца бедным інвентаром, як і ў плямёнаў дняпроўскага правабярэжжа – валынян і палян [Седов, 1982, с. 140]. Зрэшты, на думку В. В. Сядова, звычай насыпаць курганы ў севяран з’явіўся ў выніку інфільтрацыі славянскага насельніцтва з былога дулебскага арэалу[Седов, 1995, с. 200], а іншыя даследчыкі, у прыватнасці І. І. Ляпушкін, увогуле лічылі, што славяне пранікл на Дняпроўскае левабярэжжа каля VIII ст. з захаду, з тэрыторыі культуры тыпу Лукі-Райкавецкай [Ляпушкин, 1961, с. 356–366]. Характэрна, што ў нашчадкаў насельніцтва пянькоўскай культуры – племяннога саюзу белых харватаў – пахаванні з драўлянымі вёдрамі невядомыя. У полацка-смаленскіх крывічоў такія пахаванні траплялiся толькі ў Падняпроўі і на паўднёвай ускраіне басейна Дзвіны, не заходзячы ў глыбіню Падзвіння.

На этнічным памежжы дрыгавічоў і мазаўшан знаходкі драўляных вёдраў, дакладней, металічных дэталяў ад іх, вядомыя на Падляшшы, у прыватнасці, у могільніку Данілова-Малое (на захад ад Суража), які датуецца другой паловай XI–XII ст. [Koperkiewicz, Krasnodębski, 2002, s. 271–274]. Досыць распаўсюджаным прадметам інвентару вёдры з’яўляліся ў пахаваннях з каменнымі канструкцыямі ў Мазовіі і Падляшшы, якія лічацца пахавальнымі помнікамі мазаўшан. Л. Раўгут, які прысвяціў гэтым помнікам спецыяльную манаграфію, драўляныя вёдры датаваў перыядам да 1100 г. і дапускаў магчымасць іх ужывання да сярэдзіны XII ст. [Rauhut, 1971, s. 473]. В. В. Сядоў, які падкрэсліваў значную ролю заходнебалцкага кампаненту ў фармаванні мазаўшан, звяртаў увагу на тое, што ў каменных могільніках Мазовіі і Падляшша вёдры часцей трапляюцца ў жаночых пахаваннях другой чвэрці XI – пачатку XII ст., якія мелі заходнюю арыентыроўку, у адрозненне ад пахаваных у асноўных галовамі на ўсход мужчын. Значыць, мужчыны мелі мясцовае балцкае паходжанне, а жанчыны былі прышлымі славянкамі [Седов, 1997, с. 168–169].

Яшчэ далей на захад драўляныя вёдры былі знойдзены ў бірытуальным грунтовым могільніку Лютамерск (заходней Лодзі). Вёдры былі на тым могільніку ў чатырох дзесятках грунтовых пахаванняў з трупапалажэннямі [Miśkiewicz, 1969, s. 280, tab. 26]. Вёдры ў складзе пахавальнага інвентару вядомыя ў раннесярэднявечных могільніках з трупапалажэннямі Малапольшчы, у асноўным заходней Віслы (мал. 1). Палеабатанічны аналіз валокнаў дрэва з могільніка Кракаў-Закшуўка паказаў, што вядро было зроблена з драўніны ціса [Zoll-Adamikowa, 1971, s. 115]. Яшчэ ў міжваенны перыяд рэшткі драўляных вёдзер былі знойдзены ў цэлым шэрагу грунтовых могільнікаў Вялікапольшчы [Rajewski, 1937, s. 73–74], якія датуюцца XI–XII ст. Самыя заходнія з могільнікаў, дзе трапляецца гэта катэгорыя рэчаў, знаходзяцца ў

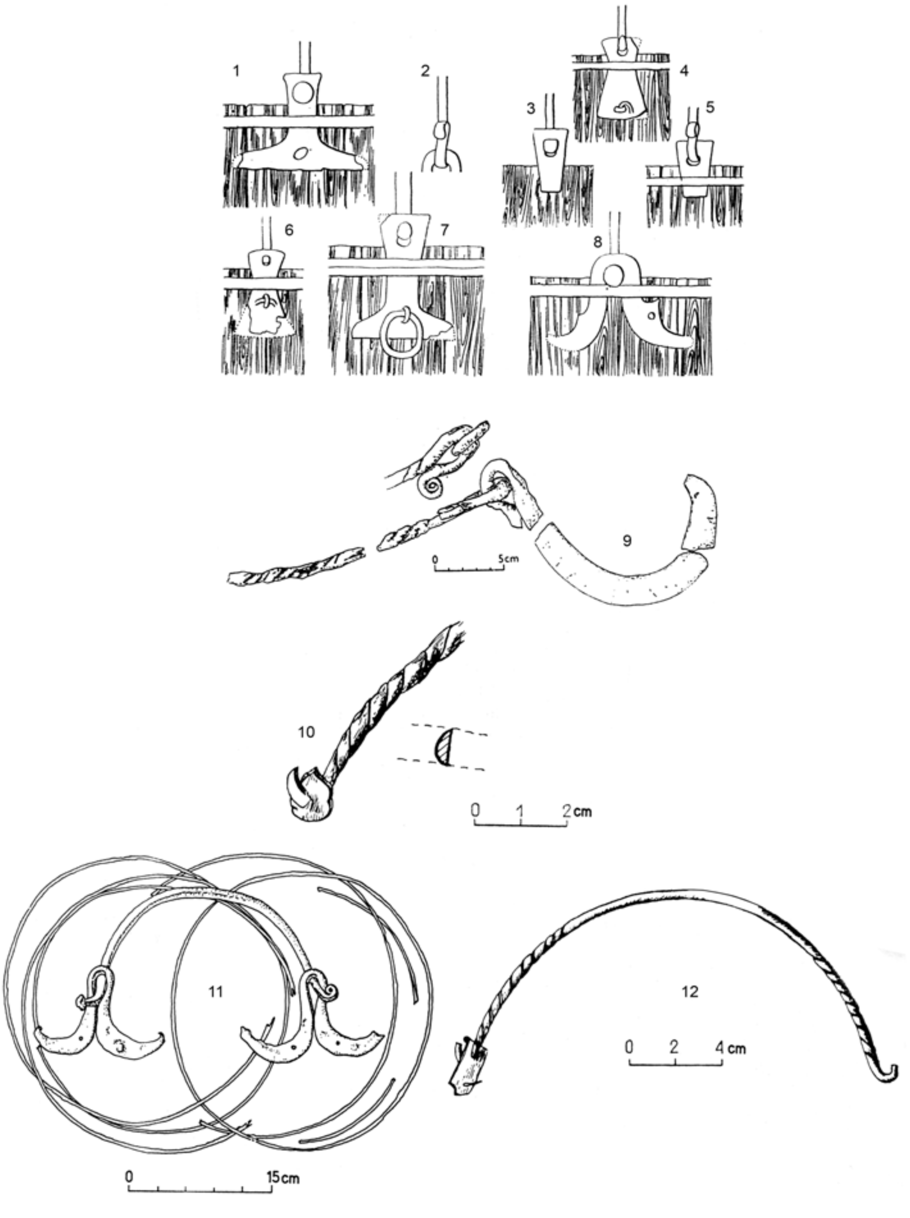

Мал. 2. Металічныя дэталі ад сярэднявечных вёдраў (*1–8* – Стары Коуржым; *9* – Мікульчыцы–Клаштэржыска; *10, 12* – Старазрэмбы; *11* – Дольны Петэр IV)
Fig. 2. Metal details of medieval buckets (*1–8* – Stary Kouřim; *9* – Mikulčice-Klašteřisko; *10, 12* – Starozręby; *11* – Dolny Peter IV)

сярэднім цячэнні р. Варты, у ваколіцах Познані (мал. 1), а на паўднёвым захадзе Польшчы сустракаюцца ў вярхоўях Одры ў Верхняй Сілезіі (Грошэвіцэ каля Аполе) [Miśkiewicz, 1969, s. 277, tab. 16]. Адным з самых паўночных помнікаў з такімі рэшткамі з'яўляецца могільнік Бжэсць – Куяўскі [Kaszewscy, 1971, s. 428–432]. Звычайна вядро ў магіле ставілася каля ног нябожчыка. Для таго, каб прааналізаваць спадарожны інвентар у пахаваннях Польшчы з вёдрамі, узяты два найбольш вывучаныя могільнікі – Коньскія (раскапана 170 магілаў, у 16 з іх былі вёдры) і Лютамерск (131 магіла, з іх 41 з вёдрамі). Аказалася, што вёдры без іншых рэчаў трапляюцца рэдка. З прадметаў пахавальнага інвентару найбольш часта вёдрам спадарожнічалі нажы, далей па ўбываючай колькасці ішлі крэсівы, скроневыя колцы, спражкі, керамічныя

пасудзіны, тачыльныя брускі. Вёдры былі як у мужчынскіх, так і ў жаночых пахаваннях. У могільніку Лютамерск вёдры неаднаразова трапляліся ў пахаваннях са зброяй – 16 разоў разам з дзідамі і 1 раз – разам з мечам.

Паводле інфармацыі, якую прыводзіць М. Дзік, драўляныя вёдры, рэшткі якіх знойдзены ў раннесярэднявечных пахаваннях Польшчы, мелі ўнутраны дыяметр (з улікам таго, што форма вырабаў часта была не цыліндрычнай, а ўсечанаканічнай) ад 21 да 25 см, а вышыню – ад 13 да 26 см. Было вызначана, што ўмяшчальнасць вёдраў вагалася ад 4,4 да 5,7 літра [Dzik, 2006, s. 86–87].

Абсалютная большасць пахаванняў з вёдрамі ў Польшчы належыць да грунтовых могільнікаў з трупапалажэннямі. У пахаваннях з крэмацыяй вёдры вядомыя толькі ва ўжо згаданым могільніку Лютамерск, а таксама ў могільніку Стшыкоцін на Заходнім Памор'і [Zoll-Adamikowa, 1979, s. 156]. Адной з прычын такой невялікай колькасці знаходак вёдраў у пахаваннях з трупаспаленнямі з'яўляецца тое, што пахавальныя помнікі сукаўска-дзедзіцкай культуры VI–X ст., насельніцтва якой займала значную частку цэнтральнай і заходняй Польшчы, увогуле не паддаюцца выяўленню, а таксама што пры трупаспаленнях ня ўсе нават металічныя дэталі захоўваліся. У Лютамерску пахаванні з трупаспаленнямі датуюцца канцом X–XI ст. [Седов, 1995, с. 346]. Некаторыя археолагі мяркуюць, што могільнік, ці прынамсі яго частка, пакінуты немясцовым насельніцтвам. Так, Л. Раўгут аднёс яго да помнікаў мазаўшан, а К. Яджэўскі лічыў, што частка пахаванняў, асабліва з трупаспаленнямі, пакінуты выхадцамі з тэрыторыі Кіеўскай Русі ў пачатку XI ст. [Ядджевский, 1978, с. 216–217].

Але значна больш драўляныя вёдры вядомыя ў раннесярэднявечных могільніках Чэхіі, Славакіі і дзе-нідзе – паўночнай часткі Венгрыі. На паўночным захадзе Чэхіі ў могільніку з трупапалажэннямі Жаланы (ваколіцы горада Тэпліцэ-Шанаў), у пахаванні XLV, акрамя рэштак вядра каля правай нагі, у далоні нябожчыка ляжаў дэнарый князя Спіцігнева II (1055–1061 гг.). Нябожчык меў узрост каля 35 гадоў. У іншым пахаванні таго ж могільніка трапілася манета князя ВрацІслава II (1061–1092 гг.), што дазваляе датаваць могільнік у цэлым другой паловай XI ці нават пачаткам XII ст. У могільніку Вінаржыцэ (акруга горада Сланы ў сярэдняй Чэхіі), акрамя абручоў ад вёдраў і іншых рэчаў, знаходзілі пры раскопках дэнарыі князёў Бржэціслава I (1034–1055 гг.) і Бржэціслава II (1092–1100 гг.) [Turek, 1948, s. 514–515]. Зрэшты, адной з самых позніх праяў звычаю ставіць вёдры ў магілы лічыцца пахаванне ў могільніку Горні Дунаёвіцы (на поўдні Маравіі), якое датуецца дэнарыем першай паловы XII ст. Таксама на поўдні Маравіі, у могільніку Высачаны – над – Дыяй, вёдры трапляліся ў пахаваннях, якія адносіліся да другой паловы IX – сярэдзіны X ст. [Eisner, 1966, s. 427]. Вёдры знаходзілі ў могільніках Стары Коуржым (усходней Прагі) (Мал. 2,*1–8*), дзе розныя іх формы адносяцца да канца IX – пачатку X ст., і ў Мікульчыцах (Маравія) [Krumphanzlová, 1974, s. 75]. У грунтовым могільніку з інгумацыяй каля гарадзішча Будзечы (заходней Прагі), акрамя іншых рэчаў, сустрэты і рэшткі вёдраў. Паводле пахавальнага інвентару, могільнік датуецца перыядам ад канца IX да сярэдзіны X ст. Драўляныя вёдры з жалезнымі абручамі знойдзены і пры раскопках грунтовага могільніка II з трупапалажэннямі недалёка ад горада Лібіцэ-над-Цыдлінай [Седов, 1995, с. 315]. У могільніках белабрдоўскай культуры, якая з'яўляецца праявай славяна-мадзьярскага сімбіёзу і склалася ў першай палове X ст., вёдры таксама дзе-нідзе вядомыя, у прыватнасці, у Нітры (Славакія). Таксама ёсць яны ў славянскіх пахаваннях сярэдзіны X – сярэдзіны XI ст. ва ўрочышчы Вендэлін каля Шобу, на поўначы Венгрыі [Eisner, 1966, s. 426]. Рэшткі драўляных вёдраў знойдзены ў курганных могільніках з трупаспаленнямі ў Нушфалэу (Шлагынагыфалу) і Сомешэні у Трансільваніі, на паўночным захадзе Румыніі [Комша, 1958, с. 525–534; Макря, 1958, с. 551–570; Eisner, 1966, s. 427], куды ў раннім сярэднявеччы таксама пранікалі славяне. Румынскі археолаг Марыя Комша датавала курганы ў Нушфалэу канцом VIII – пачаткам IX ст., і меркавала, што абодва гэтыя могільнікі пакінуты славянскімі перасяленцамі з Сярэдняга Падунаўя ці тэрыторыі Чэхіі, адкуль вымушаны былі сысці ў выніку перамогі франкаў Карла Вялікага над аварамі [Комша, 1978, с. 99–100].

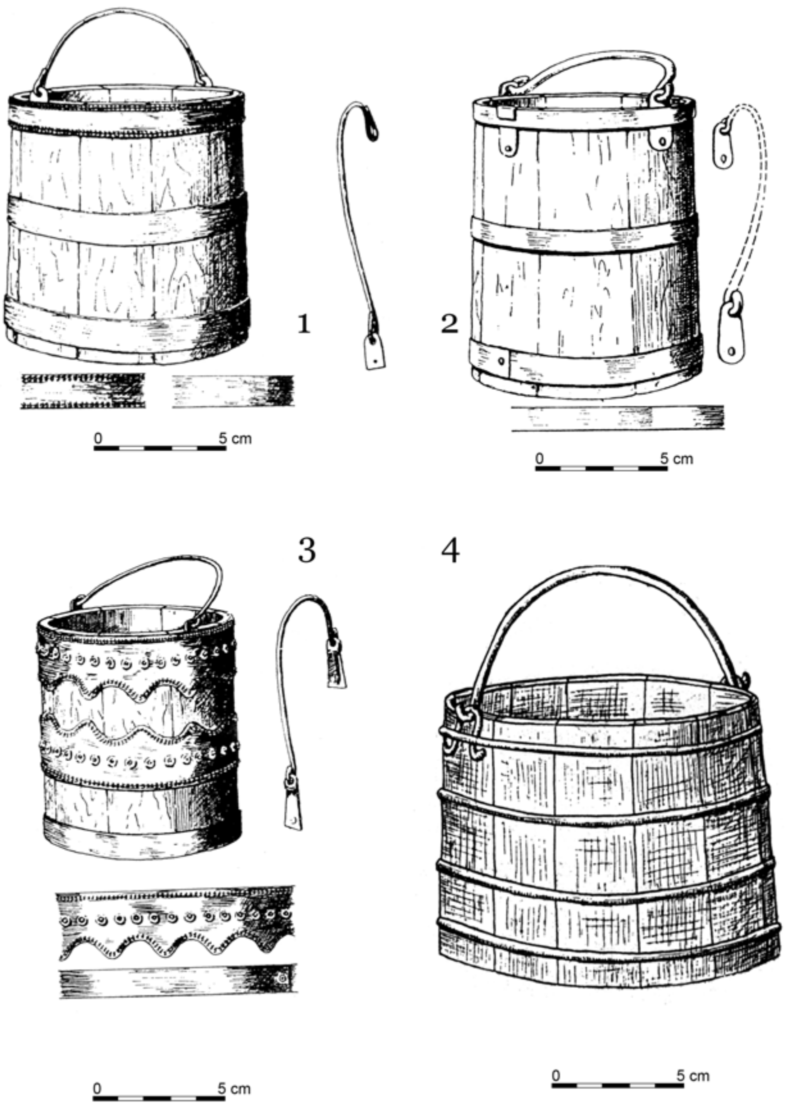

Мал. 3. Драўляныя вёдры са славянскіх сярэднявечных пахаванняў (*1–3* – Орослань I; *4* – Стшэмешыцэ Вельке)
Fig. 3. Wooden buckets from Slavonic medieval burials (*1–3* – Oroszlány I; *4* – Strzemieszyce Wielkie)

Але найбольш распаўсюджанай гэта прыналежнасць пахавальнага інвентару была ў могільніках насельніцтва Вялікамараўскай дзяржавы, а таксама ў залежных ад яе чэшскіх землях. На вялікамараўскім паселішчы Старэ Места (паблізу г. Угерске Градзіштэ на паўднёвым усходзе Чэхіі, недалёка ад мяжы са Славакіяй) быў даследаваны вялікі могільнік, які размяшчаўся па суседству з хрысціянскім храмам. У пахаваннях, акрамя керамічнага посуду, зброі, упрыгожанняў, прыладаў працы, знойдзены і драўляныя вёдры або цэбры з жалезнымі абручамі [Седов, 1995, с. 291]. Мяркуючы па тым, што храм дзесьці адразу пасля 900 г. быў канчаткова разбураны, у гэты час напэўна перасталі функцыянаваць і могілкі. У могільніку Мікульчыцы-Клаштэржыска, размешчаным каля раннесярэднявечнага паселішча гарадскога тыпу (у Цэнтральнай Маравіі) шэраг пахаванняў з трупапалажэннямі, акрамя іншых рэчаў, утрымліваў дужкі, абручы і вушкі ад драўляных вёдраў (мал. 2, *9*) [Klanica, 1985, obr. 11:6,13,

obr. 15:13, obr. 19:1]. Большасць магіл датуецца IX ст. [Klanica, 1985, s. 536]. Рэшткі драўляных вёдраў сустракаюцца таксама ў дзесятках іншых вялікамараўскіх пахавальных помнікаў [Dostál, 1966, s. 85–86, 201]. Ва ўласна Чэхіі пахаванні вялікамараўскага часу з рэшткамі вёдраў вядомыя ў могільніках Прага-Відоуле, Пражскі Град, Лахавіцы (каля Прагі), Заколаны, Стодулкі, Ошкобрх (каля Падэбрадаў), Дабрамержыцы і іншыя [Krumphazlová, 1974, s. 74–77].

У могільніку з трупапалажэннямі Скаліца (на захадзе Славакіі) знойдзеныя рэшткі вёдраў, датаваныя IX стагоддзем, у асноўным другой яго паловай [Budinský-Krička, 1959, s. 22–23]. Пахавальны інвентар магілаў у Дольным Петры IV (Святым Петры) у акрузе Камарна на поўдні Славакіі сярод іншых прадметаў меў абручы, дужкі і вушкі ад драўляных вёдраў (мал. 2,*11*), якія па аналогіях са знаходкамі з іншых помнікаў адносяцца ў асноўным да другой паловы IX ст. [Béreš, 1995, s. 150–151]. У могільніку каля с. Велькі Гроб, у акрузе Сянец, у пахаванні 48, дзе не мелася іншых рэчаў, абручы ад вядра ляжалі каля ног нябожчыка [Chropovsky, 1957, s. 178–179, 215]. У могільніку Завада (акруга горада Тапальчаны) у пахаванні III вядро разам з сякеркай, нажом і брытвай складалі пахавальны інвентар мужчыны 40–50 гадоў. Пахаванне адносіцца да ліку самых ранніх у могільніку і датуецца першай паловай IX ст. [Bialeková, 1982, s. 125, 159].

Ад 560-х гадоў і да самага пачатку IX ст. славяне Сярэдняга Падунаўя знаходзіліся пад уладай Аварскага каганату, які быў канчаткова разгромлены толькі ў выніку ваенных паходаў правіцеля франкаў Карла Вялікага. На познім этапе існавання каганату качэўнікі-авары паступова змешваліся з колькасна больш шматлікім славянскім насельніцтвам і пераходзілі да земляробства. Вядомыя досыць шмат могільнікаў і паселішчаў, якія адлюстроўваюць такі міжэтнічны сімбіёз. У г. Камарна (Славакія) ў могільніку на вул. Варадзі рэшткі вёдраў сустрэты ў большасці пахаванняў вершнікаў. Тыпалагічна можна інвентар могільніка аднесці да комплексу матэрыяльнай культуры познеаварскага перыяду. З.Чылінска, якая даследавала гэты помнік, мяркуе, што вёдры былі складовай часткай амуніцыі вершніка, а не рытуальнай рэччу для нябожчыка [Čilinska, 1982, s. 349, 351, 392, 393], з чым нельга пагадзіцца. У адваротным выпадку вёдры былі б абавязковай прыналежнасцю вершнікаў у розных народаў, у тым ліку качавых, што супярэчыць археалагічным матэрыялам. Могільнік функцыянаваў ў другой палове VIII ст., а таксама ў IX ст. Хаця ў дадзеным выпадку як звычай хаваць разам з коньмі, так і частка інвентару адлюстроўваюць уплыў авараў, але звычай ставіць вёдры ў пахаванні мае славянскае паходжанне. Яшчэ больш раннім помнікам з'яўляецца славянскі грунтовы могільнік у Чакаёўцы (недалёка ад Нітры), у якім частка пахаванняў зроблены па абраду трупаспалення. У пахаванні 833 побач з рэшткамі крэмацыі жанчыны знойдзена гліняная пасудзіна, падпраўленая на ганчарным коле, і фрагменты жалезнага абруча (мяркуецца, што ад драўлянага вядра). Пахаванне паводле асаблівасцяў керамікі можна аднесці да VIII ст. [Rejholcová, 1990, s. 363, 416]. У славяна-аварскім могільніку Новэ Замкы (на р. Нітра ў Славакіі) у цэлым шэрагу пахаванняў былі металічныя дэталі ад драўляных вёдраў, якія З. Чылінска лічыць характэрнымі для VII–VIII ст. [Čilinska, 1966, s. 180]. На раннеславянскім могільніку ў Дэвінскай Новай Всі (Славакія), які датуецца VI–VIII ст., з 875 пахаванняў прыблізна ў 20 % іх былі знойдзены рэшткі драўляных вёдраў. Такая вялікая распаўсюджанасць звычаю ставіць у магілы гэты від начыння можа сведчыць, што ў мясцовых славянаў традыцыя пахаванняў з вёдрамі мела даўнія карані [Zeman, 1956, s. 103]. Аварскім імпартам сярэдзіны VII ст. у прусаў лічыцца кованае вядро з бронзавымі абручамі, якое паходзіць з Ментке недалёка ад Ольштына (у сучаснай Польшчы). Вядро было зроблена з дошчачак і акута папярочнымі металічнымі палоскамі, мела металічную дужку [Okulicz-Kozaryn, 1997, s. 136]. Але найбольш раннім у гэтых адносінах лічыцца славянска-аварскі могільнік пачатку VII ст. Орослань I на поўначы Венгрыі, дзе большасць пахаваных арыентавана галавой на захад. Акрамя ляпной керамікі пражска-карчакскага тыпу, у некаторых пахаваннях сустрэты драўляныя вёдры з бронзавымі абручамі (мал. 3, *1–3*) [Sós, 1958, s. 106–119, Abb. 16–18]. Рэшткі вёдраў былі і ў могільніку Орослань II [Szatmári, 1980, Abb. 10, Abb. 12–Abb. 14].

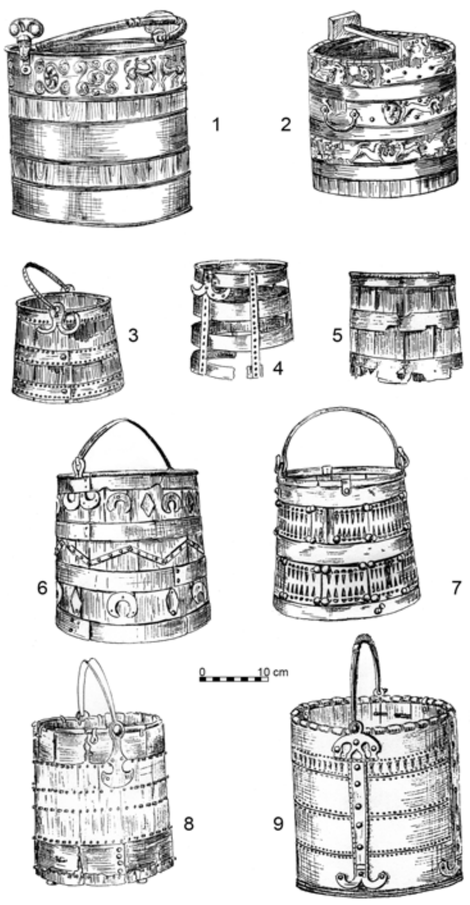

Мал. 4. Вёдры з пахаванняў латэнскай культуры (*1, 2*) і перыяду рымскіх уплываў (*1* – Алесфорд, Англія; *2* – Мальбара, Англія; *3* – Цемніцэ, Польшча; *4* – Сакольніцэ, Чэхія; *5* – Вуцікэ, Германія; *6* – Закшуў, Польшча; 7 – Цэйкаў, Славакія; *8* – Астравяны, Славакія; *9* – Шэлёнг, Польшча)

Fig. 4. Buckets from the burial places of the La Tène culture (*1, 2*) and of the period of Roman influence (*1* – Aylesford, England; *2* – Marlborough, England; *3* – Ciemnice, Poland; *4* – Sokolnice, Czech Republic; *5* – Wutike, Germany; *6* – Zakrzów, Poland; *7* – Cejkow, Slovakia; *8* – Ostroviany, Slovakia; *9* – Szeląg, Poland)

Падобна таму, як у Аварскім каганаце авары пераймалі славянскія звычаі, некаторыя асаблівасці славянскай культуры сталі запазычаць і качэўнікі – венгры пасля авалодання ў канцы IX – пачатку X ст. Панонііяй. На мадзьярскім могільніку ў Секешфехервар – Радыётэлеп вёдры сустракаюцца ў пахаваннях багатых мужчын і жанчын, паколькі заможная праслойка хутчэй пераймала іншаэтнічныя звычаі. Вёдры вядомыя не толькі ў пахаваннях славян Усходняй Еўропы, цяперашняй Польшчы і Сярэдняга Падунаўя. Вядома таксама, што пахаванні з драўлянымі вёдрамі меліся і ў харватаў Далмацыі [Eisner, 1966, s. 427]. У прыватнасці, такія пахаванні даследаваліся археолагамі ў Dubravice (каля горада Скрадін у цэнтральнай частцы адрыятычнага ўзбярэжжа Харватыі), дзе датуюцца, верагодна, VIII ст. [Gunjača, 1995, s. 162–163], а таксама ў *Biskupija-Crkvina* каля г. Кнін (недалёка ад мяжы з Босніяй), у інвентары меліся візантыйскія манеты 760–775 гг. [Mirnik, 2004, s. 226, 240, 241], а паўднёвей – у Біхачы каля Мравінцаў (ваколіцы Спліта) [Karaman, 1940, s. 26–27]. На ўсходзе Харватыі, недалёка ад мяжы з Сербіяй, пахаванні з вёдрамі ў Вінкаўцах (Vincovci) датаваныя па С14 канцом VII – сярэдзінай VIII ст. [Ivančan, Tkalčec, 2007, s. 149, 157, 162].

Магчыма, тлумачыцца гэта тым, што каля ўсходняга ўзбярэжжа Адрыятыкі сустрэты пэўныя сляды першапачатковага пранікнення насельніцтва пражскай культуры, хай сабе і нешматлікія. Так, грунтовы могільнік з трупаспаленнямі і ляпной пасудзінай VII ст. адкрыты ў Кашычы паблізу Задара (Харватыя). На некаторых славянскіх паселішчах Адрыятыкі першай паловы VII ст. вядомыя паўзямлянкі, характэрныя менавіта для пражскай культуры. Харвацкі археолаг З. Вінскі мяркуе, што першыя славяне, у тым ліку належачыя да пражска-карчакскай групы, з'явіліся ў Далмацыі разам з аварамі ў канцы VI – пачатку VII ст. [Седов, 1995, с. 29–30, 321].

Але на тэрыторыях цяперашніх Польшчы,Славакіі і Чэхіі звычай ставіць драўляныя вёдры ў пахаванні існаваў задоўга да з'яўлення славян. Вёдры сустракаліся яшчэ ў пахаваннях пшэворскай культуры, якая займала ў рымскі перыяд усю паўднёвую частку цяперашняй Польшчы (за выключэннем крайняга паўднёва-заходняга кутка). У прыватнасці, добра захаванае вядро з драўляных дошчачак з бронзавымі абручамі выяўлена ў "княскім" пахаванні ў Вроцлаве-Закшуве (мал. 4, *6*) [Wielowiejski, 1981, s. 419–420, рус. 206, 3]. Інвентар пахавання

быў надзвычай багатым. Могільнік належыць да сілезска-славацкай групы “княскіх” пахаванняў III–IV ст. К. Гадлоўскі ўказваў, што ў пахаваннях пшэворскай культуры раннерымскага перыяду сустракаліся ў невялікай колькасці драўляныя вёдры, зробленыя з суцэльнага кавалка дрэва, ад якіх захаваліся доўгія, з якарападобнымі раздвааеннямі на канцы, жалезныя акоўкі, і зрэдку металічныя дужкі. Вёдры з дошчачак з’явіліся ў пачатку познерымскага перыяду, найбольш распаўсюдзіліся ў фазе C_2 (другая палова III ст.), сустракаюцца і ў фазе D (другая палова IV – сярэдзіна V ст.). У большасці гэта былі невялікія пасудзіны цыліндрычнай формы, зробленыя з драўніны ціса, з металічнымі абручамі. Асабліва часта вёдры сустракаліся ў інвентары багатых пахаванняў – як мужчынскіх, так і жаночых [Godłowski, 1981, s. 73–74]. На познім этапе пшэворскай культуры яе помнікі вядомыя і ў Славакіі, дзе ў могільніку Цэйкаў (Cejkov) даследавана багатае жаночае пахаванне IV ст., у якім было драўлянае вядро з бронзавай абіўкай (мал. 4, *7*) [Буданова, 2000, с. 60, рис. 17; Zeman, 1956, s. 91, obr. 4, 5, s. 101]. Але найбольш драўляныя вёдры з жалезнымі абручамі траплялiся ў могільніках любошыцкай культуры, прытым досыць часта ў адносінах да агульнай колькасці пахаванняў [Domański, 1981, s. 267]. Любошыцкая культура існавала з сярэдзіны II да мяжы IV–V ст. і ахоплівала тэрыторыю паўночнай часткі Ніжняй Сілезіі, Верхнюю і Ніжнюю Лужыцы, паўднёвую частку Брандэнбурга, Любускую зямлю і ўсходнюю Саксонію. Па этнічнай прыналежнасці насельніцтва абедзвюх гэтых культур лічаць германцамі, прычым пшэворскую культуру звычайна атаясамліваюць з вандаламі, а любошыцкую – з бургундамі. Пахаванні з вёдрамі ранняга рымскага перыяду вядомыя каля Жондза паблізу Грудзёндза (I ст. н.э.) і ў ваколіцах Інаўроцлава, а таксама ў Сілезіі, так і ў Мекленбургу (Германія). У познім рымскім перыядзе пахаванні з драўлянымі вёдрамі былі распаўсюджаны ва ўсім басейне Одры, дзе-нідзе на Заходнім Паморʼі, ва ўсходняй частцы Германіі, у Даніі і Швецыі, у пэўнай меры – у Славакіі (ужо згаданы Цэйкаў, а таксама Стражэ каля Пештан і Астравяны) і Чэхіі (Сакольніца каля Брно у Маравіі) (мал. 4, *4, 8*). У Прушчы-Гданьскім (Польшча), у пункце 5 пры раскопках могільніка (у пахаванні 1) знайшлі, апрача глінянага посуду, эфектнага шклянога кубка і фрагментаў шкляной бутлі, таксама металічныя акоўкі ад драўлянага вядра, медную міску, бронзавы ножык, срэбную спражку, грэбень высокага класу выканання і фібулу. Пахаванне датуецца перыядам каля мяжы IV і V ст., калі ў нізоўях Віслы хутчэй за ўсё складваўся міжплемянны саюз відзіварыяў, пра які пазней пісаў гоцкі гісторык Іардан [Kokowski, 2007, s. 258, rус. 120, s. 261]. У курганным могільніку Земплін на ўсходзе Славакіі (пахаванне 23), акрамя шэрагу іншых рэчаў, знойдзены жалезныя часткі вядра. Могільнік з’яўляўся поліэтнічным (кельты, дакійцы і насельніцтва пшэворскай культуры) і адносіцца ў асноўным да I–II ст., хаця ёсць і больш раннія пахаванні [Budinsky-Krička, Lamiová-Scmiedlová, 1990, s. 249, pl. III, 21–35, pl. IV, 1–6].

У пахаваннях вельбарскай культуры вёдры сустракаюцца пераважна у раёнах, блізкіх да Балтыйскага ўзбярэжжа, на Усходнім Паморʼі. У арэале роднаснай “вельбарцам” чарняхоўскай культуры у пахаваннях таксама вядомыя драўляныя вёдры з жалезнымі дэталямі (Кампанійцы, Балцаці, Чумбруд), а ў могільніках Рудка і Ханска-Лутэрыя – бронзавыя вёдры. Даследчык гэтай культуры Б.В. Магамедаў звяртае ўвагу на тое, што комлексы “княскіх” пахаванняў Германіі і Польшчы познерымскага часу (тып Hassleben-Leuna-Sackrau) утрымлівалі рытуальныя сервізы для віна,якія падкрэслівалі прэстыж арыстакратыі і ўключалі дарагія імпартныя рэчы: бронзавыя таз,чарпак і сіта, бронзавае або драўлянае вядро, шкляныя, срэбныя і гліняныя кубкі, а таксама прыналежнасці азартных гульняў рымскага паходжання. У могільніках чарняхоўскай культуры набор рытуальнага посуду мог быць спрошчаным, і ўключаць мясцовыя гліняныя імітацыі шклянога посуду і вёдраў добрадзеньскага тыпу (напрыклад, керамічная імітацыя вядра ў крэмацыі № 5 з Кабаргі і знаходкі з тэрыторыі Румыніі) [Магомедов, 2001, с. 32–33, 85].

Яшчэ раней драўляныя вёдры былі часткай пахавальнага інвентару латэнскай культуры, якая атаясамліваецца са старажытнымі кельтамі. Такія пахаванні вядомыя як і ў самім Ла-Тэне, дзе іх храналогія акрэсліваецца сярэдзінай III–I ст. да н. э., так і на землях сучаснай Чэхіі – у

Страдоніцах (акруга Бероун), Малым Градзіску каля Кромержыжа і ў Карлстайне каля Райхэнхаля. У шырокім сэнсе прарадзімай драўляных вёдраў лічыцца Сярэдняя Еўропа на поўнач ад Альпаў. У выніку экспансіі кельтаў на Брытанскія астравы туды быў занесены і звычай пахавання з драўлянымі вёдрамі. Гэтая прыналежнасць пахавальнага інвентару вядомая, у прыватнасці, у могільніках з крэмацыяй Алесфорд (у Кенце) і Мальбара (ва Уілтшыры) [Zeman, 1956, s. 86–87]. На металічных палосах аковак вёдраў з Алесфорду і Мальбара маецца арнамент, стылізаваныя выявы жывёл і чалавечых твараў (мал. 4, *1, 2*). Нямецкі даследчык А. Гётцэ яшчэ ў 1920-я гады звяртаў увагу на падабенства кельцкіх драўляных вёдраў і больш старажытных гальштацкіх цыстаў [Zeman, 1956, s. 87]. Сапраўды, бронзавыя вёдры цыліндрычнай і ўсечанаканічнай формы – цысты і сітулы – былі характэрнымі для пахаванняў позняга этапу гальштацкай культуры, у тым ліку яны выяўлены і ў самім Гальштацкім могільніку, які адносіцца да часу паміж 750 і 400 гг. да н.э. [Монгайт, 1974, с. 178–179].

Акрамя пахаванняў з вёдрамі, у арэале латэнскай культуры вядомыя ахвярныя калодзежы, у якіх таксама часам знаходзяць драўляныя вёдры. Напрыклад, пры раскопках у Фельбах-Шмідэн каля Рэмса (на захадзе Германіі) была расчышчана шахта глыбінёй 20,5 м, сцены якой былі ўмацаваныя драўляным зрубам шырынёй 1,2–1,55 м. Калодзеж быў запоўнены касцямі жывёл, вуголлем, абломкамі керамікі і рознымі іншымі рэчамі, сярод якіх – фібулы, сякера, драўляны меч, драўляныя фігуры двух казлоў і аленя, драўлянае вядро. Калодзеж выкарыстоўваўся доўгі час, таму што знаходкі датуюцца перыядам прыблізна ад 125 г. да н. э. і да II ст. н. э. Драўляныя вёдры трапляюцца і ў культавых калодзежах на тэрыторыі Францыі. У некаторых калодзежах выяўлены бронзавыя сітулы [Русанова, 2002, с. 32–34, рис. 36]. Трэба адзначыць, што наяўнасць у такіх калодзежах вады не з'яўлялася абавязковай. Бронзавыя сітулы знаходзяць сярод ахвяраванняў і на свяцілішчах германцаў II–V ст. н.э. [Русанова, 2002, с. 52, 59].

Недастаткова яшчэ вывучана пытанне, ад якіх неславянскіх плямёнаў Цэнтральнай Еўропы звычай пахавання з драўлянымі вёдрамі быў запазычаны насельніцтвам пражскай культуры. Можна меркаваць, што гэта адбылося на тэрыторыі сучасных заходняй Славакіі, Маравіі ці паўночна-заходняй Венгрыі ў выніку кантактаў славян з германскім племем лангабардаў, якое займала тую тэрыторыю да 568 г., г.зн. да моманту перасялення апошніх у паўночную Італію ў сувязі з аварскім нашэсцем на Сярэдняе Падунаўе. Першапачаткова, да апошніх дзесяцігоддзяў IV ст. лангабарды жылі на ніжняй Эльбе, і пасля міграцыі занялі ў сярэдзіне V – пачатку VI ст. землі на сярэднім Дунаі. Напрыклад, у лангабардскім могільніку Лужыцэ (на тэрыторыі Маравіі), які датуецца канцом V – першай паловай VI ст., у пахаванні 55 сярод іншых рэчаў знойдзены акаванае шырокімі металічнымі палосамі драўлянае вядро. Рэшткі драўлянага вядра былі і ў пахаванні на могільніку Шаквіцэ [Tejral, 2005,s.156, Abb. 13, *C18, D 11*]. Як сведчаць археалагічныя матэрыялы, рэгіянальнага размежавання паміж славянскімі і лангабардскімі пахаваннямі ў могільніках не наглядаецца. Больш таго, мела месца некаторае змешванне лангабардскіх і славянскіх элементаў, што сведчыць пра пачатак славяна-лангабардскай метысацыі. Пасля перасялення лангабардаў у Італію мараўскія землі былі шчыльна заселены славянамі [Седов, 1995, с. 25–28]. Дарэчы, І. А. Гаўрытухін звяртае ўвагу на тое, што ў могільніку Орослань,акрамя ляпной керамікі пражскага тыпу, меўся ганчарны посуд, характэрны для германцаў [Гавритухин, 1997, с. 44].

У эпоху Вялікага перасялення народаў звычай пахавання з драўлянымі вёдрамі захаваўся і быў занесены гарманцамі каля 400 года ў правінцыйнарымскае асяроддзе. У прыватнасці, часам каля 400 года датуюцца пахаванні ў Лампэртгайме каля Вормса ў заходняй частцы Германіі і ў Фурфоа (Furfooz) у Бельгіі. Да пачатку V ст. адносяцца акаваныя вёдры з могільніка ў Луг (былы Кёнігсбрух) каля Гуры на поўначы Ніжняй Сілезіі (Польшча). У Кальштрасэ каля Веймару ў Германіі вядомае жаночае пахаванне другой паловы V ст. з акаваным жалезам вядром, а ў Обэрмёллеры (Цюрынгія) – пахаванне першай паловы VI ст., дзе вядро мела жалезныя абручы. Пахаванні з вёдрамі былі распаўсюджаныя ў шэрагу могільнікаў

меравінгскага перыяду (Монсгайм у Саксоніі, Соэст у Вестфаліі, у Вісбадэне, у Гадорфе каля Коліна над Рэйнам, Базелі – Бэрнерынгу у Швейцарыі). Пахаванне воіна з вядром у Энгельмансховене каля Лімбурга ў Бельгіі датуецца пачаткам VI ст. [Zeman, 1956, s. 95–96]. Звычай пахавання з вёдрамі быў распаўсюджаны таксама ў англа-саксаў. У Саттон-Ху (Норфолк у Англіі) даследавана пахаванне караля Рэдвальда, які памёр у 625 г. На пахавальным караблі, акрамя зброі, упрыгожанняў і бытавых рэчаў, знойдзена драўлянае вядро, абітае жалезам. Вядома, што Рэдвальд пэўны час быў хрысціянінам, а потым ізноў вярнуўся ў язычніцтва.

У насельніцтва Скандынавіі традыцыя пахавання з драўлянымі вёдрамі існавала не толькі ў рымскую эпоху, але і пазней, у эпоху вікінгаў. Вёдры знойдзены пры раскопках могільнікаў Біркі (Швецыя) і Хедэбю (Данія). Многія пахаванні вікінгаў на славянскіх тэрыторыях таксама маюць у пахавальным інвентары гэту прыналежнасць. Такія знаходкі вядомыя ў так званых "вялікіх курганах" Усходняй Еўропы – у Міхайлаўскім і Цімераўскім могільніках каля Яраслаўля, "вялікім кургане" у Сярэднім горадзе Пскова, кургане ва ўрочышчы Плакун у Старой Ладазе. Усе гэтыя курганы датуюцца X – пачаткам XI ст., і звязваюцца з выхадцамі са Скандынавіі [Седых, 1997, с. 28–31]. Сюды ж трэба аднесці пахаванні ў Калдусе (каля Хэлмна, Польшча) і ў Шаставіцах (поўнач Украіны). Адзначаны пахаванні з вёдрамі і ў Гнёздаве (недалёка ад Смаленска), дзе прысутнасць скандынаваў асабліва адчуваецца [Булкин, 1982, с. 140, 141]. У кургане Чорная Магіла (Чарнігаў ва Украіне) каля галоў трох пахаваных паўколам стаяла каля 12 вёдраў. Асаблівасці пахавальнага абраду і некаторыя характэрныя рэчы інвентару дазваляюць прызнаць пахаванні належачымі выхадцам са Скандынавіі, а датыроўка вызначаецца наяўнасцю залатой візантыйскай манеты імператара Канстанціна VII Парфірагенета і яго сына Рамана II (945–959 гг.). Драўляныя вёдры каля галоў нябожчыкаў Б. А. Рыбакоў лічыў прызначанымі для вадкасцяў кшталту мёду, віна або піва [Рыбаков, 1949, с. 28, 42]. У кургане № 829 каля Пляшчэева возера (паўднёвы захад Яраслаўскай вобл., Расія) былі ўпрыгожанні скандынаўскага стылю, а таксама драўлянае вядро з жалезнымі абручамі.

Такім чынам, схема распаўсюджання традыцыі пахавання нябожчыкаў з драўлянымі вёдрамі і звязаных з гэтым светапоглядных уяўленняў вымалёўваецца наступным чынам. Напачатку гэтая частка пахавальнага інвентару з'явілася ў могільніках кельтаў (латэнская культура), а ў рымскі час распаўсюдзілася ў насельніцтва пшэворскай і любошыцкай культур, насельніцтва якіх па этнічнай прыналежнасці большасць даследчыкаў лічыць германскім. Звычай пранік таксама да германскага насельніцтва правабярэжжа ніжняй Эльбы, сучасных Даніі і Швецыі. Дзякуючы экспансіі пшэворскай культуры на поўдзень, пахаванні з вёдрамі з'явіліся ў познерымскі час на тэрыторыях Славакіі, Маравіі, у пэўнай меры Чэхіі. У Маравіі, заходняй Славакіі і Паноніі ў другой палове V – 60-х гадах VI ст. традыцыя магла захавацца дзякуючы лангабардам (германцам), у час пражывання якіх на гэтых абшарах пачаліся кантакты са славянскім насельніцтвам пражскай культуры, пранікненне якога тады адзначаецца. Пасля зыходу ў 568 г. лангабардаў у Італію іх ранейшы арэал засяляецца славянамі, якія трапілі пад уладу качэўнікаў-авараў. У славянскіх могільніках аварскага перыяду першыя вядомыя пахаванні з драўлянымі вёдрамі адносяцца да пачатку VII ст., хаця сам звычай з'явіўся ў насельніцтва пражскай культуры ў тым рэгіёне, хутчэй за ўсё, раней. За час аварскага панавання традыцыя пахавання з драўлянымі вёдрамі распаўсюдзілася ў славянскага насельніцтва Славакіі і Маравіі, а паасобныя імпульсы пад уплывам авараў дасягалі зямель прусаў, ад якіх аднак далейшае пранікненне на ўсход не адзначаецца. У пасляаварскі час традыцыя пахавання з вёдрамі захоўвалася ў Вялікай Маравіі і чэшскіх землях, дзе дажыла да першай паловы XII ст. уключна. На тэрыторыі Польшчы ў другой палове I тысячагоддзя яе прасачыць цяжка, паколькі пахавальныя помнікі сукаўска-дзедзіцкай культуры практычна невядомыя. Але ў могільніках XI – першай паловы XII ст., якія належаць нашчадкам насельніцтва гэтай культуры, пахаванні з вёдрамі распаўсюджаны па ўсім былым яе арэале. У другой палове X – пачатку XII ст. пахаванні з вёдрамі сустракаюцца ў курганных

могільніках шэрагу славянскіх плямёнаў Усходняй Еўропы. Звяртае на сябе ўвагу тое, што большасць з гэтых плямёнаў – дрыгавічы, валыняне, драўляне і паляне – узніклі на аснове больш ранняй культуры тыпу Лукі-Райкавецкай, якая ў сваю чаргу склалася на аснове пражскай культуры. Максімальнае распаўсюджанне пахаванняў з драўлянымі вёдрамі ў славян XI–XII ст. ахапіла тэрыторыі, занятыя нашчадкамі насельніцтва пражскай і сукаўска-дзедзіцкай культур, у некаторай меры датычыла плямёнаў, на якія нашчадкі пражскай культуры аказалі пэўны ўплыў (севяране, радзімічы, паўднёвая частка полацка-смаленскіх крывічоў). У нашчадкаў насельніцтва пяньkoўскай культуры (улічаў, ціверцаў, белых харватаў), а таксама ў вяцічаў, ільменскіх славян і значнай часткі крывічоў пахаванні з вёдрамі невядомыя. Не было такіх пахаванняў і ў славян Балканскага паўвострава, за выключэннем некаторых могільнікаў у Далмацыі, якія верагодна з'явіліся ў выніку інфільтрацыі паасобных груп насельніцтва пражскай культуры або яго нашчадкаў. Нягледзячы на тое, што храналогія пражскай і сукаўска-дзедзіцкай культур абмяжоўваецца VI–VII ст., узнікшыя на іх аснове плямёны нават напярэдадні прыняцця хрысціянства і ў ранні перыяд двухвер'я яўна перажывалі нейкія агульныя працэсы ў сферы язычніцкага светапогляду і культу, адлюстраваннем чаго з'яўляюцца распаўсюджанне агульных толькі для іх асаблівасцяў пахавальнага інвентару, у тым ліку драўляных вёдраў у магілах.

Звычай ставіць вёдры ў пахаванні, відавочна, трэба выводзіць не з утылітарнага прызначэння гэтай пасудзіны, паўсюдна вядомай, а з яе семантыкі ў міфалогіі і іншых сферах духоўнай культуры. Польскі даследчык Т. Курасіньскі, які абагульніў значны матэрыял, звяртае ўвагу на тое, што на абручах або на блясе,якой былі абабітыя вёдры з пахаванняў, сустракаюцца аплікацыі ў выглядзе паўмесяца, гірляндай размешчаныя вакол начыння. Паводле павер'яў, Месяц мог рэалізоўваць накіраваныя да яго просьбы і прадвызначаць поспех, шчасце і багацце. Маладзік павінен быў спрыяць хуткаму росту і здароўю, а поўня – спеласці і ўрадлівасці [Kurasiński, 2015, s. 191].

Пра тое, што драўляныя вёдры ў пэўных абставінах лічыліся сакральнымі прадметамі, сведчаць знаходкі дужак і абручоў ад іх, разам з іншымі ахвярапрынашэннямі, на капішчах 2 і 3 гарадзішча-свяцілішча Звенігарад (Цярнопальская вобласць Украіны), якое функцыянавала ад мяжы X–XI да другой паловы XIII ст. [Русанова, Тимощук, 1993, с. 40, 44, 49]. З прычыны адсутнасці прамых сведчанняў старажытных пісьмовых помнікаў пра семантыку вядра, з пэўнай доляй верагоднасці дапушчальна, на нашу думку, выкарыстоўваць матэрыялы фальклору, асабліва з улікам таго, што значная частка беларускага фальклору мае старажытныя карані і можа весці паходжанне яшчэ з часоў ранняга сярэднявечча. Найбольш часта вядро згадваецца ў песнях пра каханне [Песні пра каханне, 1978, 6, 22б, 26а, 26г, 37, 86, 197, 256, 258, 310, 319, 413], дзе часам гаворыцца пра дзяўчыну, якая ў крыніцы *"ўтапіла залата вядзерца"*. Няраз падкрэсліваецца матыў кшталту: *"А хто ж тое вядзерца дастане, / Той са мною на ручніку стане"*, г.зн. даставанне вядра з крыніцы з'яўляецца ўмовай шлюбу. У іншых песнях пра каханне просьба напаіць каня *"з поўнага вядра"* пэўным чынам звязваецца з прыналежнасцю дзяўчыны хлопцу (*"Як буду твая, / Напаю каня, / З зімненькае крынічанькі, / З поўнага вядра"*). Падáць вады з вядзерца – прыраўноўваецца да згоды дзяўчыны адказаць узаемнасцю на заляцанні да яе. Істотна і тое, што вядро згадваецца ў непарыўнай сувязі з крыніцай. У міфалогіі крыніца ў многіх выпадках звязваецца з культам багіні ўрадлівасці і кахання (напрыклад, Ардвісуры Анахіты ў іранцаў, Мокашы ў славян, жаночай пáры Вялеса ў беларусаў). У часы паганства ў некаторых усходнеславянскіх плямёнаў замест шлюба было прынята *"умыкиваху у воды девиця"*. Акрамя крыніцы і калодзежа, вядро ў песнях пра каханне згадваецца разам з канём. Конь звязваецца з сюжэтам сустрэчы малойца з дзяўчынай (*"напаіць каня каля ракі, ля калодзежа"*) не толькі ў беларускай, але і ў польскай песеннай лірыцы [Виноградова, 1989, с. 105].

Акрамя песняў пра каханне, матыў паення каня з вядра ў пэўнай сувязі з падборам шлюбных пар згадваецца ў каляндарным абрадавым ігрышчы "Жаніцьба Цярэшкі", характэрным для паўночнай Беларусі [Жаніцьба Цярэшкі, 1993, 350, 351, 585, 586, 588, 590–

595]. У сямейна-бытавых песнях поўныя вёдры вады абазначаюць сямейную згоду маладой пары, а для маладой жанчыны пайсці за вадой і "кінуць вёдры пад гарою" – алегорыя яе разачараванасці мужам-п'яніцам і жадання лепш утапіцца, чым жыць з ім. Цяжкасць у зачэрпванні вядром вады абазначае непрыхільнасць радні (*"У чужым двары ваду бяру, / Вядзерца не тоніць, / Мая радня багатая / Ка мне не прыходзіць"*). *"Калодзезь на двары, / Вядзерца на ключы"* асацыююцца з сямейным суладдзем, гэтак сама як і *"поўнае вядро"* [Сямейна-бытавыя песні, 1984, 116–120, 208, 562, 688, 690].

Пэўная сувязь вядра са шлюбна-сексуальнай сімволікай адлюстравана ў пісьмовых крыніцах эпохі Кіеўскай Русі, дзе паведамляюцца такія звесткі пра звычаі славян-язычнікаў: *"Словени же на свадьбах вкладываюче срамоту и чесновиток в ведра пьють"* [Гальковский, 1913, с. 40]. *"Чесновитъкъ"* – гэта часнок [Срезневский 1989, с. 1503]. Пэўным археалагічным адпаведнікам гэтай інфармацыі з'яўляецца знаходка пры раскопках у Ленчыцы (на паўднёвы захад ад Варшавы, Польшча), у калодзежы XII–XIII стст., драўляных вядра і двух фаласаў [Abramowicz, 1955, tab. 143; Nadolski, 1955, s. 288-289, tab. 83].

Пра асацыятыўную сувязь вядра з каханнем, шлюбам, сямейным жыццём сведчыць і традыцыя ўжывання гэтага тэрміна ў некаторых літаратурных помніках, асабліва рэлігійных тэкстах сярэднявечнага часу, храналагічна бліжэй да перыяду панавання курганных пахаванняў. У тэкстах такога характару найперш маецца на ўвазе не ўтылітарнае прызначэнне згадваемых рэчаў, а іх сімволіка ў духоўнай культуры. Так, у перакладзе Біблії, зробленым Ф. Скарынам, у эпізодзе пра сустрэчу каля калодзежа слугі Аўраама і Рэвекі (з мэтай сасватаць яе за Ісаака) гаворыцца *"Дай ми воды мало, да напиюся з ведра твоего"* [Біблія, т. 1. Кніга Быцця, 43, 1990, с. 83], хоць у сучасных перакладах і на шэрагу сярэднявечных карцінаў замест вядра фігуруе збанок. Паказальна, што ў зборніку павучанняў сярэдзіны XVII ст., які захоўваецца ў бібліятэцы Акадэміі навук Літвы, вядро нават звязваецца з пажадлівасцю (у пераносным сэнсе): *"та студня есть глубокая, и для того люде черпают тую воду ведром пожадливости"*. Магчыма, у некаторых выпадках вядро алегарычна ўспрымалася як начынне для чэрпання скарбаў, напрыклад, у "Апокрисисе албо отповеди на книжкы о съборе берестейском" 1598 г.: *"новыи ключки и ведра до черпанья золота"* [Гістарычны слоўнік…, вып. 3, 1983, с. 61]. Памяншальныя тэрміны "вядзерка", "вядзерца" ужываліся ў некаторых тэкстах на старабеларускай мове як сімвал сакралізаванага начыння, у якім захоўваюць самыя святыя рэчы: *"на пущи, назбирали теды ведерко манны которое Аарон сховал в скриню золотую на вечныи часы"* ("Хроника" М. Бельскага пачатку XVII ст.) або *"было тежъ и ведерце в котором манна была и жезлъароновъ процвитшы вложены мосеемъ"* [Гістарычны слоўнік…, вып. 3, 1983, с. 53]. Можна нават дапусціць, што яшчэ некалькі стагоддзяў пасля таго, як знік звычай пахаванняў з вёдрамі, у фальклоры, павер'ях, як і наогул у свядомасці, захоўваўся ранейшы архетып вядра, што знайшло сваё адлюстраванне і ў вобразах старабеларускай пісьмовасці.

За больш чым тысячагадовую гісторыю існавання традыцыі пахавання з драўлянымі вёдрамі ў розных рэгіёнах Еўропы, да таго ж у розных этнасаў, сэнс гэтага звычаю мог істотна мяняцца, і напрыклад, у славянаў ён мог набыць зусім іншую семантыку, чым першапачаткова меў у германцаў або кельтаў.

Этнографы і даследчыкі этналінгвістыкі звяртаюць увагу на тое, што усім славянскім народам, а таксама грэкам, фіна–уграм і часткова германцам уласцівы абрад пахавання заўчасна памерлых прадстаўнікоў нежанатай моладзі, які ўключае элементы вясельнага абраду. Паводле павер'яў, памерлы, які не атрымаў пры жыцці шлюбнай пары, трапляў у катэгорыю "заложных" ("нячыстых") нябожчыкаў, паколькі не атрымаў супакаення пасля смерці і таму будзе вяртацца ў свет жывых і працягваць сваё існаванне на зямлі ў якасці шкоданоснай дэманалагічнай істоты, вампіра. Для таго, каб памерлыя да шлюбу не праследавалі жывых, і практыкаваўся пры пахаванні абрад сімвалічнага вянчання нябожчыкаў, калі нябожчыку прадастаўлялася ўсё,чым не сумеў пакарыстацца на гэтым свеце, атрымаць ад жыцця апошнія даброты. Па апісаннях этнографаў XIX ст., ва Украіне *"памерлую дзяўчыну прыбіраюць як пад*

вянец, і да пахавальнага абраду далучаюць вясельны; тое ж робяць і пры смерці парубка…" [Виноградова, 2009, с. 225–228; Еремина, 1991, с. 166–171].

Аўтары XIX ст. адзначалі, што *"пры пахаванні маладой дзяўчыны ці хлопца, на Валыні, як і паўсюдна ў паўднёва-заходнім краі, здзяйсняюцца некаторыя вясельныя цырымоніі"* [Иванов, 1895, с. 56]. Яшчэ арабскі гісторык, географ і падарожнік першай паловы X ст. Аль Масудзі (Абуль-Хасан Алі ібн аль-Хусейн аль Масудзі) паведамляў пра звычаі славянаў, якія знаходзіліся пад уладай хазарскага цара: *"Калі паміраe мужчына, то спальваюць з ім жонку яго жывой; калі ж памірае жанчына, то муж не спальваецца; а калі памірае ў іх халасты, то яго жэняць па смерці"* [Сказания мусульманских писателей…, 1870, с. 129]. Як мяркуе В. І. Яроміна, пасля таго, як перастае практыкавацца больш старажытнае сумеснае пахаванне мужа і жонкі (або наложніцы), вясельныя матывы як матывуючыя пачынаюць цясніць пахавальныя, а ўяўленне пра працяг зямнога шлюбу ў замагільным свеце выцясняецца ўяўленнем пра неабходнасць шлюбу для нябожчыка ўвогуле [Еремина, 1991, с. 169]. Таму, на нашу думку, цалкам можна дапусціць, што вёдры, якія часта згадваюцца ў песнях пра каханне і былі адным са шлюбна-сексуальных сімвалаў, на пэўным этапе развіцця пахавальнага абраду, сталі ставіцца ў магілу як атрыбуты сімвалічнага вянчання памерлых. Паколькі гэты абрад меў яўна дахрысціянскае паходжанне, то такое ўжыванне вёдраў практыкавалася толькі ў часы панавання ў славян язычніцкай рэлігіі і ў перыяд двухвер'я. У XII ст., у сувязі з паглыбленнем хрысціянізацыі, як драўляныя вёдры, так і астатні пахавальны інвентар перастаюць ужывацца ў пахавальным абрадзе.

ЛІТАРАТУРА

Аничков Е. В. (2009). Язычество и Древняя Русь / Научные редакторы: В.Я. Петрухин, Н.А. Алексеев. – М.: Академический Проект. – 538 с.

Біблія. (1990). Факсімільнае ўзнаўленне Бібліі, выдадзенае Францыскам Скарынаю ў 1517–1519 гадах. У 3 тамах. – Мінск: БелСЭ. – Т. 1. – 830 с.

Богомольников В. В. (2004). Радимичи (по материалам курганов X–XII вв.). – Гомель. – 226 с.

Буданова В.П. (2000). Варварский мир эпохи Великого переселения народов. – Москва: Наука. – 544 с.

Булкин В. А. (1982). "Курган 97" из раскопок С.И. Сергеева в Гнездове // Северная Русь и ее соседи в эпоху раннего средневековья. – Ленинград. – С. 138–142. Ред. коллегия: проф. А. Д. Столяр и др.

Булычев Н. И. (1913). Раскопки по среднему течению Угры // Записки Московского археологического института. – Т. XXXI.

Виноградова Л. Н. (1989). Фольклор как источник для реконструкции славянской духовной культуры // Славянский и балканский фольклор. Реконструкция древней славянской духовной культуры: источники и методы. – Москва. – С. 101–121.

Виноградова Л. Н. (2009). Похороны–свадьба // Славянские древности. Этнолигвистический словарь под общей редакцией Н. И. Толстого. – Т. 4. П(переправа через воду) – С (Сито). – М.: Международные отношения. – С. 225–228.

Гавритухин И. О. (1997). Маленькие трапециевидные подвески с полоской из прессованных точек по нижнему краю // Гістарычна-археалагічны зборнік. – Мінск. – № 12. – С. 43–58.

Гальковский Н. М. (1913). Борьба христианства с остатками язычества в древней Руси. Т. II. Древне-русские слова и поучения, направленные против остатков язычества в народе. Отдельный оттиск из Записок Императорского Московского Археологического Института. – Москва. – Т. XVIII. – 308 с.

Гістарычны слоўнік беларускай мовы. (1983). Вып. 3. Вариво-Вкупе. Галоўны рэдактар А.І. Жураўскі. – Мінск: Навука і тэхніка. – 310 с.

Дучыц Л. (1994). Аб адной катэгорыі курганных знаходак // Гістарычна-археалагічны зборнік. – Мінск. – № 4. – С. 49–57.

Еремина В. И. (1991). Ритуал и фольклор / Отв. ред. А.А. Горелов. – Ленинград: Наука, ленинградское отделение. – 207 с.

Жаніцьба Цярэшкі. (1993). Беларуская народная творчасць. Уклад., тэкстаў,уступ.арт. і камент. Л. М. Салавей. Рэдактар К. П. Кабашнікаў. – Мінск: Навука і тэхніка. – 519 с.

*Иванов П. А. (*1895). Исторические судьбы Волынской земи с древнейших времен до конца XIV века. – Одесса. – 317 с.

Изюмова С. А. (1970*).* Курганы у деревни Слевидово // Советская археология. – № 4. – С. 237–238.

Каробушкіна Т. М. (1993). Бабруйскія курганы // Беларуская мінуўшчына. – Мінск. – № 2. – С. 58–59.

Комаров К.И. (2008). К истории населения побережья Плещеева озера в X–XIII вв. // http: // www.rostmuseum.ru/publication/srm/008/komarov01.html. Ад 10.3.2008

Комша М. (1958). Курганный могильник с трупосожжением в Нушфалэу // Dacia. – II. – С. 525–534.

Комша М. (1978). Восточные элементы в погребальном обряде курганных могильников у с. Нушфалэу и Сомешени // Древняя Русь и славяне / Отв. ред. Т.В. Николаева. – Москва: Наука. – С. 96–100.

Левко О. Н. (2004). Средневековые территориально-административные центры северо-восточной Беларуси: Формирование и развитие. – Минск. – 220 с.

Лысенко П. Ф. (1991). Дреговичи. – Минск: Навука і тэхніка. – 244 с.

Ляпушкин И. И. (1961). Днепровское лесостепное левобережье в эпоху железа // Материалы и исследования по археологии СССР. – Москва–Ленинград. – Вып. 104. – 383 с.

Магомедов Б. (2001). Черняховская культура. Проблема этноса. – Monumenta studia Gothica. T. I. / Redakcja Andrzej Kokowski. Katedra Archeologii Uniwersytetu Maii Curie-Skłodowskiej. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. – 290 s.

Макря М. (1958). Славянский могильник в Сомешени // Dacia. – II. – С. 351–370.

Монгайт А.Л. (1974). Археология Западной Европы. –. – Москва: Наука. Т. 2. Бронзовый и железный века. – 408 с.

Песні пра каханне. (1978). Беларуская народная творчасць. Склад., сістэматызацыя тэкстаў, уступ. артыкул і камент. І. К. Цішчанкі. Рэдактары тома А. С. Фядосік, Г. І. Цітовіч. – Мінск. – 616 с.

Русанова И. П. (1966). Курганы полян X–XII вв // Свод археологических источников.– Москва. – Вып. Е1–24. – 45 с.

Русанова И. П. (2002). Истоки славянского язычества. Культовые сооружения Центральной и Восточной Европы в I тыс. до н. э. – I тыс. н. э. – Черновцы: Прут. – 172 с.

Русанова И. П., Тимощук Б. А. (1993). Языческие святилища древних славян. – Москва. – 144 с.

Рыбаков Б. А. (1949). Древности Чернигова // Материалы и исследования по археологии древнерусских городов / Под ред. Н. Н. Воронина. – Москва–Ленинград. – Т. 1 – С. 7–93.

Савін Н. І. (1930). Раскопкі кургаsоў у Дарагабускім і Ельнінскім паветах Смаленскай губ. // Запіскі аддзелу гуманітарных навук. – Кніга 2. Працы археолёгічнай камісіі. – Менск. – Т. 2. – С. 219–252.

Седов В. В. (1971). Грицковские курганы // Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института археологии. – Москва. – Вып. 125. – С. 52–58.

Седов В. В. (1982). Восточные славяне в VI–XIII вв. Отв. редактор тома академик Б.А. Рыбаков. – Москва. – Археология СССР. – 327 с.

Седов В. В. (1995). Славяне в раннем средневековье. – Москва. – 416 с.

Седов В. В.(1997). Влияние западных балтов на культуру соседних славянских племен в раннем средневековье (каменные могильники Мазовии и Подляшья) // Wakarų baltai: etnogenezė ir etninė istorija. – Vilnius. – P. 166–176.

Седых В. А. (1997). Большие курганы древней Руси // Гістарычна-археалагічны зборнік. – № 11. Беларусь у сістэме еўрапейскіх культурных сувязяў. – Мінск. – С. 28–32.

Сказания мусульманских писателей о славянах и русских с половины VII века до конца X века по Р.Х.). (1870). Собрал, перевел и объяснил А.Я. Гаркави. – СПб. – 308 с.

Срезневский И.И. (1989). Словарь древнерусского языка. Репринтное издание. – Москва. – Т. 3. – Ч. 2. – 540 с.

Сямейна-бытавыя песні. (1984). Беларуская народная творчасць. Склад. І. К. Цішчанка. Рэд. тома А.С. Фядосік. – Мінск. – 750 с.

Шмидт Е.А. (1957). Курганы XI–XIII веков у дер. Харлапова в Смоленском Поднепровье // Материалы по изучению Смоленской области. – Смоленск. – Вып. 2. – С. 184–280.

Яжджевский К. (1978). Элементы древнерусской культуры в центральной Польше // Древняя Русь и славяне. Ответственный редактор Т.В. Николаева. – Москва. – С. 213–218.

Abramowicz A. (1955). Przedmioty ozdobne z grodziska Łęczyckiego // Studia Wczesnośrednio-wieczne. – Warszawa. – T. 3. – S. 335–351.

Béreš J. (1995). Slovanské pohrebisko v Dolnom Petre IV (teraz Sväty Peter) // Slovenská archeológia.– Bratislava. – R. XLIII. – Č. 1. – S. 111–158.

Bialeková D. (1982). Slovanské pohrebisko v Závade // Slovenská archeológia.– Bratislava. – R. XXX. – Č. 1. – S. 123–164.

Budinský-Krička V. (1959). Slovanské mohyly v Skalici // Slawische Hügelgraber in Skalica. – Bratislava. – 211 s.

Budinský-Krička V., Lamiová-Schmiedlova M. (1990). A late 1 st century B.C.–2 nol century A.D. cemetery at Zemplin // Slovenská archeológia. – Bratislava. – R. XXVIII. – Č. 2. – P. 245–344.

Chropovský B. (1957). Slovanské pohrebisko z 9 st. vo Vel'kom Grobe // Slovenská archeológia. – Bratislava. – R. V. – Č. 1. – S. 174–239.

Čilinská Z. (1966). Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky // Archaeologica Slovaca Fontes Instituti archaeologici Nitriensis Akademiae scientarum Slovacae. – Bratislava. – T. 7. – 327 s.

Čilinská Z. (1982). Dve pohrebiská z 8–9 stor. v Komárne // Slovenská archeológia.– Bratislava. – R. XXX. – Č. 2. – S. 347–393.

Dostál B. (1966). Slovanska pohřebiště ze střednī hradištnī na Morave. – Praha: Academia. – 297 s.

Dostál B. (1985). Břeclav Pohansko III. Časně slovanské osiedleni. – Brno. – 168 s., 48 tab.

Domański G. (1981). Kultura luboszycka // Prahistoria ziem polskich. – T. 5. Późny okres lateński i okres rzymski. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk. – S. 263–271. Opracowanie zbiorowe pod redakcją Jerzego Wielowiejskiego.

Dzik M. (2006). Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Żukowie, pow. Płońsk // Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages. – Warszawa. – Vol. XIII. – S. 9–123.

Eisner J. (1966). Rukovět slovanské archeologie. Počatky Slovanů a jejich kultury. – Praha. – 530 s.

Godłowski K. (1981). Kultura przeworska // Prahistoria ziem polskich. – T. 5. Późny okres lateński i okres rzymski. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk. – S. 57–135. Opracowanie zbiorowe pod redakcją Jerzego Wielowiejskiego.

Gunjača Z. (1995). Groblje u Dubravicama kod Skradina I druga groblja 8–9 stoljeća u Dalmaciji // Etnogeneza Hrvata. – Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske. – S. 159–168.

Ivančan T. S., Tkalčec T. (2007). Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu. – Vol. 23. – No 1 Travanj. – S. 141–212.

Karaman Lj. (1940). Iskopine društva "Bihaća" u Mravincima i starohrvatska groblja // Rad Ugoslavenska akademija i umjetnosti, knj. 268. – Zagreb, MCMVL. – S. 20–44.

Kaszewscy E. i Z. (1971). Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Brzeście Kujawskim, pow. Włocławek // Materiały starożytne i wczesnośredniowieczne.– Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk. – T. 1. – S. 365–434.

Klanica Z. (1985). Mikulčice – Klášteřisko // Památky archeologické. – Praha. – R. LXXVI. – Č. 2. – S. 474–539.

Kokowski A. (2007). Goci od Skandzy do Campi Gothorum. – Warszawa. – 456 s.

Kopierkiewicz A., Krasnodębski D. (2002). Cmentarzysko z okresu wczesnego średniowiecza w Daniłowie Małym, gm. Łapy, woj. podlaskie. Sprawozdanie z prac przeprowadzonych w roku 2001 oraz wstępne podsumowanie wyników badań // Badania archeologiczne w Polsce północnowschodniej i na zachodniej Białorusi w latach 2000–2001. Materiały z konferencji, Białystok 6–7 grudnia 2001 roku. – Białystok. – S. 271–282. Redakcja toma: Malgorzata Karczewska, Maciej Karczewski.

Krumphanzlová Z. (1974). Chronologie pohřebnīho inventáře vesnických hřbitovů 9–11 věku v Čechách // Památky archeologické. – Praha. – 65. – S. 34–110.

Kurasiński T. (2015). Chowanie zmarłych z wiadrami we wczesnym średniowieczu na ziemiach polskich. Zwyczaj pogański czy chrześcijański // Analecta Archaeologica Ressoviensia. – Rzeszów. – Vol. 10. Rytuały w przeszłości. – S. 179–198.

Mirnik I. (2004). Novac iz starohrvatskih grobova // Vjesnik Arheoloskog muzeja u Zagrebu, 3.s. – XXXII. – S. 205–250.

Miśkiewicz M. (1969). Wczesnośredniowieczny obrządek pogrzebowy na płaskich cmentarzyskach szkieletowych w Polsce // Materiały Wczesnośredniowieczne. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk. – VI. – S. 241–301.

Nadolski A. (1955). Prace wykopaliskowe na grodzisku Łęczyckim w latach 1950–1951 // Studia wczesnośredniowieczne. Studia, materiały, sprawozdania. – Warszawa–Wrocław. – III. – S. 285–290.

Okulicz-Kozaryn L. (1997). Dzieje Prusów. – Wrocław. – 531 s.

Rajewski Z A. (1937). Wielkopolskie cmentarzyska rzędowe okresu wczesnodziejowego // Przegląd Archeologiczny. – Poznań. – T. VI. – R. 19. – S. 28–85.

Rauhut L. (1971). Wczesnośredniowieczne cmentarzyska w obudowie kamiennej na Mazowszu i Podlasiu // Materiały starożytne i wczesnośredniowieczne. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk. – T. 1. – S. 435–656.

Rejholcová M. (1990). Včasnoslovanské pohrebisko v Čakajovciach, okres Nitra // Slovenska archeológia. – Bratislava. – R. XXVIII. – Č. 2. – S. 357–420.

Sós Á.C. (1958). Das frühawarenzeitliche Gräberfeld von Oroszlány // Folia archaeological. – Budapest. – X. Képzömüvészeti alap kiadóvállalata. – S. 105–124.

Szatmári S. (1980). Das Gräberfeld von Oroszlány und seine Stelle in der Frühawarenzeitlichen Metallkunst // Acta Archaeologica Akademiae Scientiarum Hungaricae. – Budapest. – T. XXXII. – F. 1–4. Akadémiai Kiadó. – S. 97–116.

Tejral J. (2005). Zur Unterscheidung des vorlangobardischen und elbgermanisch-langobardischen Nachlasses // Die Langobarden Herrschaft und Identität / Herausgegeben von W. Pohl und P. Erhart. – Wien. – S. 103–200.

Turek R. (1948). České hradištni nálezy, datovane mincemi // Slavia Antiqua. Czasopismo poświęcone starożytnościom słowiańskim. Pod redakcją Witolda Hensla. – Poznań. – T. 1. – S. 485–535.

Wielowiejski J. (1981). Stosunki spoleczne // Prahistoria ziem polskich / Opracowanie zbiorowe pod redakcją Jerzego Wielowiejskiego. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk. – T. 5. Późny okres lateński i okres rzymski. – S. 411–428.

Zeman J. (1956). Dřevěná vědérka doby římské a otázka jejich dalšiho vývoje // Památky archeologické. – Praha. – R. XLVII. – Č. 1. – S. 86–104.

Zoll-Adamikowa H. (1971). Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski. Cz. 2. Analiza // Prace Komisji Archeologicznej. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk. – № 11.

Zoll-Adamikowa H. (1979). Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski. – Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk. – Cz. 2. Analiza. Wnioski.

REFERENCES

Anichkov, Ye. V. (2009). *Yazychestvo i Drevnyaya Rus'.* V.YA. Petrukhin & N.A. Alekseyev (Eds.). Moskva: Akademicheskiy Proyekt, 538 pp. (in Russian).

Biblíya. (1990). *Faksímíl'naye ŭznaŭlenne Biblíí, vydadzenaye Frantsyskam Skarynayu ŭ 1517–1519 gadakh. U 3 tamakh, 1.* Mínsk: BelSE, 830 pp. (in Belarusian).

Bogomol'nikov, V.V. (2004). *Radimichi (po materialam kurganov X–XII vv.).* Gomel', 226 pp. (in Russian).

Budanova, V. P. (2000). *Varvarskiy mir epokhi Velikogo pereseleniya narodov.* Moskva: Nauka, 544 pp. (in Russian).

Bulkin, V. A. (1982). "Kurgan 97" iz raskopok S.I. Sergeyeva v Gnezdove. *Severnaya Rus' i yeye sosedi v epokhu rannego srednevekov'ya.* A.D. Stolyar (Ed.). Leningrad, 138–142 (in Russian).

Bulychev, N. I. (1913). Raskopki po srednemu techeniyu Ugry. *Zapiski Moskovskogo arkheologicheskogo instituta, 31* (in Russian).

Vinogradova, L. N. (1989). Fol'klor kak istochnik dlya rekonstruktsii slavyanskoy dukhovnoy kul'tury. *Slavyanskiy i balkanskiy fol'klor. Rekonstruktsiya drevney slavyanskoy dukhovnoy kul'tury: istochniki i metody.* Moskva, 101–121 (in Russian).

Vinogradova, L. N. (2009). Pokhorony–svad'ba. In N.I. Tolstoy (Ed.), *Slavyanskiye drevnosti. Etnoligvisticheskiy slovar, 4. P (Pereprava cherez vodu), S (Sito)* (pp. 225–228). Moskva: Mezhdunarodnyye otnosheniya (in Russian).

Gavritukhin, I. O. (1997). Malen'kiye trapetsiyevidnyye podveski s poloskoy iz pressovannykh tochek po nizhnemu krayu. *Gístarychna-arkhealagíchny zborník, 12*. Mínsk, 43–58 (in Russian).

Gal'kovskiy, N. M. (1913). Bor'ba khristianstva s ostatkami yazychestva v drevney Rusi, 2. Drevne-russkiye slova i poucheniya, napravlennyye protiv ostatkov yazychestva v narode. *Otdel'nyy ottisk iz Zapisok Imperatorskogo Moskovskogo Arkheologicheskogo Instituta, 28*(2). Moskva, 308 pp. (in Russian).

Duchyts, L. (1994). Ab adnoy kategoryí kurgannykh znakhodak. *Gístarychna-arkhealagíchny zborník, 4.* Mínsk, 49–57 (in Belarusian).

Yeremina, V. I. (1991). *Ritual i fol'klor*. A.A. Gorelov (Ed.). Leningrad: Nauka, leningradskoye otdeleniye, 207 pp. (in Russian).

Zhuraŭskí, A. Í. (Ed.). (1983). *Gístarychny sloŭník belaruskay movy. 3. Varivo- Vkupe*. Mínsk: Navuka í tekhníka, 310 pp. (in Belarusian).

Ivanov, P. A. (1895). *Istoricheskiye sud'by Volynskoy zemli s drevneyshikh vremen do kontsa XIV veka.* Odessa, 317 pp. (in Russian).

Izyumova, S. A. (1970). Kurgany u derevni Slevidovo. *Sovetskaya arkheologiya, 4*, 237–238 (in Russian).

Karobushkína, T. M. (1993). Babruyskíya kurgany. *Belaruskaya mínuŭshchyna, 2.* Mínsk, 58–59 (in Belarusian).

Komarov, K. I. (2008). K istorii naseleniya poberezh'ya Pleshcheyeva ozera v X–XIII vv. Retrieved from http: // www.rostmuseum.ru/publication/srm/008/komarov01.html. Ad 10.3.2008 (in Russian).

Komsha, M. (1958). Kurgannyy mogil'nik s truposozhzheniyem v Nushfaleu. *Dacia, 2,* 525–534 (in Russian).

Komsha, M. (1978) Vostochnyye elementy v pogrebal'nom obryade kurgannykh mogil'nikov u s. Nushfaleu i Somesheni. *Drevnyaya Rus' i slavyane*. T.V. Nikolayeva (Ed.). Moskva: Nauka, 96–100 (in Russian).

Levko, O. N. (2004). *Srednevekovyye territorial'no-administrativnyye tsentry severo-vostochnoy Belarusi: Formirovaniye i razvitiye*. Minsk, 220 pp. (in Russian).

Lysenko, P. F. (1991). *Dregovichi*. Minsk: Navuka í tekhníka, 244 pp. (in Russian).

Lyapushkin, I. I. (1961). Dneprovskoye lesostepnoye levoberezh'ye v epokhu zheleza. *Materialy i issledovaniya po arkheologii USSR, 104.* Moskva–Leningrad, 383 pp. (in Russian).

Magomedov, B. (2001). Chernyakhovskaya kul'tura. Problema etnosa. *Monumenta studia Gothica. Tom I.* Andrzej Kokowski (Ed.). Katedra Archeologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 290 pp. (in Russian).

Makrya, M. (1958). Slavyanskiy mogil'nik v Somesheni. *Dacia, 2*, 351–370 (in Russian).

Mongayt, A. L. (1974). *Arkheologiya Zapadnoy Yevropy, 2. Bronzovyy i zheleznyy veka*. Moskva: Nauka, 408 pp. (in Russian).

Rusanova, I. P. (1966) Kurgany polyan X–XII vv. *Svod arkheologicheskikh istochnikov, E1-24.* Moskva, 45 pp. (in Russian).

Rusanova, I. P. (2002). *Istoki slavyanskogo yazychestva. Kul'tovyye sooruzheniya Tsentral'noy i Vostochnoy Yevropy v I tys. Do n. e.–I tys. n. e.* Chernovtsy: Prut, 172 pp. (in Russian).

Rusanova, I. P., & Timoshchuk, B.A. (1993). *Yazycheskiye svyatilishcha drevnikh slavyan*. Moskva, 144 pp. (in Russian).

Rybakov, B. A. (1949). Drevnosti Chernigova. *Materialy i issledovaniya po arkheologii drevnerusskikh gorodov, 1.* N.N. Voronina (Ed.). Moskva–Leningrad, 7–93 (in Russian).

Salavey, L.M., & Kabashníkaŭ, K.P. (Eds.). (1993). *Zhaníts'ba Tsyareshkí. Belaruskaya narodnaya tvorchasts'*. Mínsk: Navuka í tekhníka, 519 pp. (in Belarusian).

Savín, N. Í. (1930). Raskopkí kurganoŭ u Daragabuskím í Yel'nínskím pavetakh Smalenskay gub. *Zapískí addzelu gumanítarnykh navuk, Kníga 2. Pratsy arkheologíchnay kamísíí, 2,* Mensk, 219–252 (in Belarusian).

Sedov, V. V. (1971). Gritskovskiye kurgany. *Kratkiye soobshcheniya o dokladakh i polevykh issledovaniyakh Instituta arkheologii, 125,* Moskva, 52–58 (in Russian).

Sedov, V. V. (1982). Vostochnyye slavyane v VI–XIII vv. *Arkheologiya USSR.* B.A. Rybakov (Ed.). Moskva, 327 pp. (in Russian).

Sedov, V. V. (1995). *Slavyane v rannem srednevekov'ye*. Moskva, 416 pp. (in Russian).

Sedov, V. V. (1997). Vliyaniye zapadnykh baltov na kul'turu sosednikh slavyanskikh plemen v rannem srednevekov'ye (kamennyye mogil'niki Mazovii i Podlyash'ya). *Wakarų baltai: etnogenezė ir etninė istorija.* Vilnius, 166–176 (in Russian).

Sedykh, V. A. (1997). Bol'shiye kurgany drevney Rusi. *Gístarychna-arkhealagíchny zborník, 11, Belarus' u sísteme yeŭrapeyskíkh kul'turnykh suvyazyaŭ.* Mínsk, 28–32 (in Russian).

Garkavi, A. Ya. (Ed.). (1870). *Skazaniya musul'manskikh pisateley o slavyanakh i russkikh (s poloviny VII veka do kontsa X veka po R. K.).* Sankt-Peterburg, 308 pp. (in Russian).

Sreznevskiy, I. I. (1989). *Slovar' drevnerusskogo yazyka. Reprintnoye izdaniye, 3*(2). Moskva, 540 pp. (in Russian).

Shmidt, Ye. A. (1957). Kurgany XI–XIII vekov u der. Kharlapova v Smolenskom Podneprov'ye. *Materialy po izucheniyu Smolenskoy oblasti, 2,* Smolensk, 184–280 (in Russian).

Tsíshchanka, Í. K., Fyadosík, A. S., & Tsítovích, G. Í. (Eds.). (1978). *Pesní pra kakhanne. Belaruskaya narodnaya tvorchasts'.* Mínsk: Navuka í tekhníka, 616 pp. (in Belarusian).

Tsíshchanka, Í. K., & Fyadosík, A. S. (Eds.). (1984). *Syameyna-bytavyya pesní. Belaruskaya narodnaya tvorchasts'.* Mínsk, 750 pp. (in Belarusian).

Yazhdzhevskiy, K. (1978). Elementy drevnerusskoy kul'tury v tsentral'noy Pol'she. *Drevnyaya Rus' i slavyane.* T. V. Nikolayeva (Ed.). Moskva, 213–218 (in Russian).

Abramowicz, A. (1955). Przedmioty ozdobne z grodziska Łęczyckiego. *Studia Wczesnośredniowieczne, 3.* Warszawa, 335–351 (in Polish).

Béreš, J. (1995). Slovanské pohrebisko v Dolnom Petre IV (teraz Sväty Peter*). Slovenská archeológia, 43*(*1*)*.* Bratislava, 111–158 (in Slovak).

Bialeková, D. (1982). Slovanské pohrebisko v Závade. *Slovenská archeológia, 33*(1). Bratislava, 123–164 (in Slovak).

Budinský-Krička, V. (1959). Slovanské mohyly v Skalici. *Slawische Hügelgraber in Skalica.* Bratislava, 211 pp. (in Slovak).

Budinský-Krička, V., & Lamiová-Schmiedlova, M. (1990). A late 1 st century B.C.–2 nol century A.D. cemetery at Zemplin. *Slovenská archeológia, 28*(2). Bratislava, 245–344 (in English).

Chropovský, B. (1957). Slovanské pohrebisko z 9. st. vo Veľkom Grobe. *Slovenská archeológia, 5*(1). Bratislava, 174–239 (in Slovak).

Čilinská, Z. (1966). Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. *Archaeologica Slovaca Fontes Instituti archaeologici Nitriensis Akademiae scientarum Slovacae, Tomus 7,* Bratislava, 327 pp. (in German).

Čilinská, Z. (1982). Dve pohrebiská z 8–9 stor. V Komárne. *Slovenská archeológia, 33*(2). Bratislava, 347–393 (in Slovak).

Dostál, B. (1966). *Slovanska pohřebiště ze střední hradištnī na Morave.* Praha: Academia, 297 pp. (in Czech).

Dostál, B. (1985). *Břeclav Pohansko III. Časně slovanské osiedleni.* Brno, 168 pp., 48 tab (in Czech).

Domański, G. (1981). Kultura luboszycka. *Prahistoria ziem polskich, 5. Późny okres lateński i okres rzymski.* Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 263–271 (in Polish).

Dzik, M. (2006). Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w Żukowie, pow. Płońsk. *Swiatowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages, 13.* Warszawa, 9–123 (in Polish).

Eisner, J. (1966). *Rukovět slovanské archeologie. Počatky Slovanů a jejich kultury.* Praha, 530 pp. (in Czech).

Godłowski, K. (1981). Kultura przeworska. *Prahistoria ziem polskich, 5, Późny okres lateński i okres rzymski.* Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 57–135 (in Polish).

Gunjača, Z. (1995). Groblje u Dubravicama kod Skradina i druga groblja 8–9 stoljeća u Dalmaciji. *Etnogeneza Hrvata.* Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 159–168 (in Croatia).

Ivančan, T.S., & Tkalčec, T. (2007). *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, 23, 1 Travanj,* 141–212 (in Croatia).

Karaman, Lj. (1940). Iskopine društva "Bihaća" u Mravincima i starohrvatska groblja. *Rad Ugoslavenska akademija i umjetnosti, 268, MCMVL.* Zagreb, 20–44 (in Serbo-Croatian).

Kaszewscy, E., & Z. (1971). Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Brzeście Kujawskim, pow. Włocławek. *Materiały starożytne i wczesnośredniowieczne, 1.* Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 365–434 (in Polish).

Klanica, Z. (1985). Mikulčice – Klášteřisko. *Památky archeologické, 76*(2). *Praha,* 474–539 (in Czech).

Kokowski, A. (2007). *Goci od Skandzy do Campi Gothorum.* Warszawa, 456 pp. (in Polish).

Kopierkiewicz, A., & Krasnodębski, D. (2002). Cmentarzysko z okresu wczesnego średniowiecza w Daniłowie Małym, gm. Łapy, woj. podlaskie. Sprawozdanie z prac przeprowadzonych w roku 2001 oraz wstępne podsumowanie wyników badań. *Badania archeologiczne w Polsce północnowschodniej i na zachodniej Białorusi w latach 2000–2001. Materiały z konferencji, Białystok 6–7 grudnia 2001 roku.* Białystok, 271–282 (in Polish).

Krumphanzlová, Z. (1974). Chronologie pohřebnīho inventáře vesnických hřbitovů 9–11 věku v Čechách. *Památky archeologické, 65.* Praha, 34–110 (in Czech).

Kurasiński, T. (2015). Chowanie zmarłych z wiadrami we wczesnym średniowieczu na ziemiach polsich. Zwyczaj pogański czy chrzescijański. *Analecta Archaeologica Ressoviensia, 10. Rytuały w przeszłości.* Rzeszów, 179–198 (in Polish).

Mirnik, I. (2004). Novac iz starohrvatskih grobova. *Vjesnik Arheoloskog muzeja u Zagrebu, 3.s., 32,* 205–250 (in Croatia).

Miśkiewicz, M. (1969). Wczesnośredniowieczny obrządek pogrzebowy na płaskich cmentarzyskach szkieletowych w Polsce. *Materiały Wczesnośredniowieczne, 6.* Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 241–301 (in Polish).

Nadolski, A. (1955). Prace wykopaliskowe na grodzisku Łęczyckim w latach 1950–1951. *Studia wczesnośredniowieczne. Studia, materiały, sprawozdania, 3.* Warszawa–Wrocław, 285–290 (in Polish).

Okulicz-Kozaryn, L. (1997). *Dzieje Prusów.* Wrocław, 531 pp. (in Polish).

Rajewski, Z. A. (1937). Wielkopolskie cmentarzyska rzędowe okresu wczesnodziejowego. *Przegląd Archeologiczny, 6*(19). Poznań, 28–85 (in Polish).

Rauhut, L. (1971). Wczesnośredniowieczne cmentarzyska w obudowie kamiennej na Mazowszu i Podlasiu. *Materiały starożytne i wczesnośredniowieczne, 1.* Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 435–656 (in Polish).

Rejholcová, M. (1990). Včasnoslovanské pohrebisko v Čakajovciach, okres Nitra. *Slovenska archeológia, 28*(2). Bratislava, 357–420 (in Slovak).

Sós, Á. C. (1958). Das frühawarenzeitliche Gräberfeld von Oroszlány. *Folia archaeological, X. Képzömüvészeti alap kiadóvállalata*, Budapest, 105–124 (in German).

Szatmári, S. (1980). Das Gräberfeld von Oroszlány und seine Stelle in der Frühawarenzeitlichen Metallkunst. *Acta Archaeologica Akademiae Scientiarum Hungaricae, 32*(1–4), *Akadémiai Kiadó.* Budapest, 97–116 (in German).

Tejral, J. (2005). Zur Unterscheidung des vorlangobardischen und elbgermanisch-langobardischen Nachlasses. *Die Langobarden Herrschaft und Identität.* W. Pohl & P. Erhart (Eds.). Wien, 103–200 (in German).

Turek, R. (1948). České hradištni nálezy, datovane mincemi. *Slavia Antiqua. Czasopismo poświęcone starożytnościom słowiańskim, 1.* Witolda Hensla (Ed.). Poznań, 485–535 (in Czech).

Wielowiejski, J. (1981). Stosunki spoleczne. *Prahistoria ziem polskich, 5. Późny okres lateński i okres rzymski.* Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 411–428 (in Polish).

Zeman, J. (1956). Dřevěná vědérka doby římské a otázka jejich dalšiho vývoje. *Památky archeologické, 47*(1). Praha, 86–104 (in Czech).

Zoll-Adamikowa, H. (1971). Wczesnośredniowieczne cmentarzyska szkieletowe Małopolski, 2. Analiza. *Prace Komisji Archeologicznej, 11.* Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk (in Polish).

Zoll-Adamikowa, H. (1979). *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski, 2. Analiza. Wnioski.* Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk (in Polish).

Стаття: надійшла до редакції 20.05.2018
прийнята до друку 12.09.2018

SLAVONIC BURIAL WITH WOODEN BUCKETS: THE AREA OF SPREAD, CHRONOLOGY, ROOTS OF THE TRADITION, SEMANTICS

Edvard ZAJKOŬSKI

Centre for Belarusian Culture, Language and Literature Research of NAS of Belarus, Surganav St., 1/2, 220072, Minsk, Belarus, e-mail: edvard_mensk@tut.by

One of the attributes of funeral implements of Slavs in XI–XII centuries were wooden buckets, which were absent in Eastern Europe only in barrows of Ilmen Slavs, Vjatichi, partially Kryvichs. They are also found in those burial grounds, where the burials of Scandinavians were. At the same time, wooden buckets were present in necropolises in the vastness of Poland, Slovakia and Czechia. In two last countries, this tradition was common still from VI–VII centuries and most likely was borrowed from German tribe of Longobards. Sufficiently early, the similar burials emerged on the Slavs territories of Transylvania and Croatia (including Adriatic coast). In the Roman influence period, wooden buckets were came across rather often in burial grounds of the Przeworsk culture, Luboszice culture, the Wielbark culture and other Germanic ethnical cultures. In turn, Germanic tribes borrowed the custom to bury with buckets from the Celts (the La Tène culture). Written histories of Kievan Rus' times, some archaeological finds, as well as more the late folklore give ground to reveal the semantics of the bucket in intellectual culture as marriage-sexual symbol.

Key words: Slavs, wooden buckets, funeral implements, Germanic tribes, Celts, marriage-sexual symbol.